

Anmeldelser

Traditioner er mange ting. Festskrift til lørn Piø på halvfjerdsårs- dagen den 24. august 1997

Redigeret af Else Marie Kofod og Eske K. Mathiesen. Foreningen Danmarks Folke-
minders Skrifter nr. 88. København 1997.
370 sider. ISBN 87-89759-34-6. Kr. xxx,-.

Engang sendte jeg en kær ven seksog-
tredive glade gladiolus på hans lige så
mange års fødselsdag. Da han takkede
mig, skrev han: »Der kom en favnfuld af
farver på to ben ind i mit kontor og sagde:
'Vær så god. Her er vist noget der skal fej-
res!' Jeg havde ikke en vase, der var stor
nok, men jeg fandt tomme flasker frem og
satte dem langs væggene. I rad og række
viklede dine blomster et lysende bånd
omkring mig.« Det var billedet af dette bro-
gede blomsterbånd, der dukkede op hos
mig, da jeg havde læst festskriftet til lørn
Piø på hans halvfjerdsårsdag. Tilsammen
danner bidragene fra et halvt hundrede
venner og kolleger i Norden en farveglad
ramme om en aget kollega. Med er også
en bibliografi over Piøs trykte arbejder
1953-97 samt en *tabula gratulatoria*.

Nu bare et halvt år efter at lørn Piø fik
overrakt festskriftet, er han ikke blandt os
mere. Kolleger og venner har mistet et
menneske, som gennem et usædvanlig
aktivt liv har givet os megen faglig stimu-
lans og lydhørhed. Festskriftredaktørerne
skriver i forordet om de mange ting, man
kan hylde Piø for. De nævner hans viden,
hans evne til at formidle, til at få noget fra
hånden, hans videnskabelighed og hans
organisationstalent. »Desuden,« siger de,
»er han god til at samarbejde og – ikke
mindst – til at give plads til andre.« Det var
ment som en lykønskingshilsen, men kan
også stå som et træffende epitafium.

Festskriftet er en tribut både til den
bredde og den dybde, som prægede lørn
Piøs virksomhed som forsker, som den der
fandt, og som den der gav videre. Bogen
har en stor frodighed både i temaer og

indfaldsvinkler. Den er organiseret i tre
hovedafsnit, der sikkert er tænkt som en
profilering af Piøs egen faglige produktion.
Første afsnit samler en gruppe bidrag om
viser, det tema som ligger allernærmest
Piøs specialistinteresse. I andet afsnit føl-
ger en gruppe bidrag som er kaldt *folke-
digtning*. Under dette er samlet en del bi-
drag, som handler om den mere fortællen-
de del af folkedigtningen, selv om her både
er med stykker om stev og strofer, rim og
remser. Til sidst kommer afsnittet *folkekul-
tur*. Det er det mest brogede afsnit. Her er
bidrag om sproget, om billeder, om mær-
kelige genstande, om mærkedage og an-
dre dage, og ellers andet som ikke er så let
at sætte navn på, som »Ånden bag mate-
rien« og »Den menneskelige dimension«. Personlig ville jeg lige så gerne have und-
været denne tredeling; viserne er også digt-
ning, og folkedigtning er også folkekultur.
Men jeg har stor forståelse for redak-
tørernes forsøg på at lave en slags struk-
tur. Det kan ikke være let, når de mange
bidragsydere faktisk forholder sig til fest-
skriftets tema – at traditioner er så mangt.

Men ikke bare er traditioner så mangt.
Også festskrifterne er blevet det. I det sen-
moderne er de blevet en genre præget af
en mere intim form i et større mangfold.
Det er blevet en munter blanding af artik-
ler og småstykker. Man skriver om det
man har lyst til – til den, man har lyst til at
skrive til, fordi man vil være med til at glæ-
de. Formen er ikke så vigtig, men det er
ideen og entusiasmen. Det er vel ofte så-
dan, at i så stor en samling tekster synes
man bedst om dem, der behandler tema,
der ligger ens interessefelt nærmest. Eller
måske dem, der fanger ens nysgerrighed,
fordi man ikke havde tænkt på, at temaet
som sådan kunne være interessant i det
hele taget. Men generelt er bidragene til
lørn Piøs festskrift gode om ikke lige gode;
der er faktisk rigtige godbidder iblandt.
Læs selv – og god fornøjelse!

Bente Gullveig Alver, Bergen

Holger Rasmussen:
Lønligt Liv er Lykkeligt. Bernhard Olsen
som kulturhistoriker

Auning, Landbohistorisk Selskab, 1997.
90 sider, ill. ISBN 87-7526-162-6. Kr. 148,-.

De store museumspionerer er ofte særprægede og spændende personligheder samtidig med, at de står som eksponenter for tidstypiske tendenser. Da har da også i de senere år været en betydelig interesse for dem, og flere af dem er blevet biograferet. Således blev Nationalmuseets skaber, Chr. Jürgensen Thomsen, i 1992 skildret af Jørgen Jensen i bogen om »Thomsens Museum«. Grundlæggeren af Folke- og Frilandsmuseet, Bernhard Olsen, blev biograferet allerede i 1979 af Holger Rasmussen. Fra samme forfatters hånd foreligger nu – i anledning af Frilandsmuseets 100 års jubilæum – en samling tekster med et Bernhard Olsen-motto som hovedtitel og med undertitlen: Bernhard Olsen som kulturhistoriker.

Bernhard Olsens karriereforløb bragte ham vidt omkring: Han startede som tegner, var journalist, kostumer på det kongelige teater, direktør for Tivoli, åbnede et vokskabinet – og skabte endelig i de sidste årtier af det 19. århundrede to nye museer med basis i den nyopdagede »folkekultur«. Bernhard Olsens vej førte fra underholdningsbranchen til kulturhistorien – altså ad en bane modsat den, som man i øjeblikket søger at tvinge museumsfolk ind på: fra kulturhistorien til underholdningsbranchen!

Bernhard Olsen var en selv lært mand som kulturhistoriker. De store værker blev der ikke tid til – det praktiske museumsarbejde tog det meste af tiden – men han skrev en masse artikler i Illustreret Tidende, Tidsskrift for Kunstindustri, Tilskueren m.v. De havde så godt som altid et konkret udgangspunkt: en genstand eller en skik, og han var altid meget optaget af betegnelsen for det pågældende fænomen og den historie, som kan udledes heraf. I Olsen-biografien har Holger Rasmussen givet en samlet fortegnelse over Bernhard Olsens kulturhistoriske skrifter. I udvalget i den nye bog får man kun nogle karakteristiske smagsprøver: Nøddildstolperne i Lindum, Om Tyvetønden, Eremita-

ger og Servanter, Klæder og Klæders Navne paa Vandring, for blot at nævne et par titler.

Resten af teksterne er af anden art: erindringer fra barndommen, reportager fra 1864 om krigens trivielle hverdag (med tegninger, som efterhånden er blevet klassiske) samt rejsebreve fra en skarp iagttagelse. Velskrevne er de altid, for Bernhard Olsen skrev lige så godt som han tegnede. Et af dem handler om en isbådstransport over Storebælt med ophold på Sprogø i 1870. Den slutter med disse profetiske ord: »Engang vil en mægtig Jernstevn ved Dampens Kraft bryde brede Furer i Isen, eller den underjordiske Rørtunnel vil føre Toget ned paa Havets Bund. Men den Tid den Sorg. Romantikens Dage ere endnu ikke ganske til Ende.«

Det er et godt initiativ at samle disse små tekster og sende dem i trykken og illustrere dem med Olsens egne tegninger. Her skal blot tilføjes en kritisk bemærkning om udgivelsesprincipperne. Nogle tekster får man i sin hehed, andre kun i uddrag, men Bernhard Olsens tekst er nogle steder flettet sammen med udgiverens kommentarer på en sådan måde, at man kan have svært ved at se, hvornår Holger Rasmussen stopper, og hvornår Bernhard Olsen tager fat. Endnu ét: Emil Hannover spiller en stor rolle i bogen. Hans tale til Bernhard Olsen i 1910 citeres i indledningen, og bogens sidste afsnit er en brevveksling mellem Bernhard Olsen og Emil Hannover. Men ingen steder får man at vide, hvem denne Hannover egentlig var. Han glimrer ved sit fravær i navnelisten med korte biografiske oplysninger sidst i bogen.

Bjarne Stoklund

Ove Korsgaard:
Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år

København, Gyldendal, 1997. 526 sider, ill. ISBN 87-00-27388-0. Kr. 398,-.

Så vidt vides er Ove Korsgaards bog det første forsøg på at give en samlet skildring og analyse af dansk voksenoplysning siden reformationen. Bogen er netop de store linjers historie, hvor så forskellige fænomener som Peder Palladius' visi-

tatser, surferkurser på Oure Højskole, Grundtvigs skoletanker, århundredskiftets husholdningsskoler og Rewentlowbrødrenes undervisningsforsøg sættes ind i en større sammenhæng.

Den geografiske ramme er Danmark med enkelte paralleller især til de øvrige nordiske lande. Efter en indledende præsentation er bogen delt op i 5 kronologisk organiserede afdelinger: kristen oplysning handler om perioden fra reformationen til sidste del af 1700-tallet og Statsborgerlig oplysning om det sene 1700-tal. Disse to dele er bogens korteste. Folkelig-national oplysning behandler 1800-tallets voksenoplysning og primært den danske højskoletradition og dens baggrund, Arbejderoplysning og nationaloplysning skildrer tiden fra slutningen af forrige århundrede og til efter 2. verdenskrig og sidste del om Personlig oplysning de sidste 30-40 års udvikling. Udviklingen er gået fra kirken til aftenskole, højskolen, arbejdskolen/folkeuniversitetet og senest oplysningsforbundende som den institutionsmæssige forankring. Det man har anskuet som det vigtigste dannelsesfag er også skiftet fra læsning over skrivning og regning, historie og litteratur, naturvidenskab og økonomi til vore dages fokusering på psykologi og værkstedsfag.

Overskrifterne er Korsgaards karakterisering af de fem forskellige dannelsesstraditioner der har været fremherskende i forskellige perioder, med hver deres idé om hvad oplysning er eller bør være, men også hver deres idé og diskussioner om hvor »lyset« eller dannelsen kom fra: kom den fra Gud, fra de lærde, fra menneskene selv via erfaring, fra folket og historien som en organisk helhed eller fra individualiserede personlige erfaringer. Korsgaard samler de forskellige opfattelser under fire »lysuretninger«: oppefra, nedfra, udefra og indefra, der igen reduceres til to: en vertikal (op-ned) linje og en horisontal (ud-ind) linje. I følge Korsgaard skiftede man i oplysningstiden fra det vertikale lys til det horisontale, idet man ikke længere fokuserede på de lærde og den religiøse, moralske oplysning, men i stedet på mennesket og dets erfaringer. Det vertikale lys opstod dog i en ny sekulariseret udgave, som folkets og nationens lys. Det nittende

århundrede beskrives som en kamp mellem de to former for lys. Det horisontale knyttes til fornuffen og naturvidenskaben, og det vertikale lys til nationen og det gudommelige som lyskilde

Den grundtvigske højskolebevægelse og den socialdemokratiske arbejderoplysningsbevægelse havde i starten forskellige opfattelser af oplysningens formål og væsen, men efterhånden som den oprindeligt internationale arbejderbevægelse blev national forenedes det grundtvigske og det sociale perspektiv i det nationale, i troen på folket som lyskilde. Folkehøjskolen blev modellen for al folkeoplysning i Danmark. Trods Hal Koch's tanker gled det politisk-demokratiske spørgsmål dog efterhånden ud af fokus i folkeoplysningen. Fritiden blev i midten af dette århundrede det felt hvor mennesket skulle udfolde sig som helt menneske. Folkeoplysning blev til fritidsundervisning også lovgivningsmæssigt. Den røde tråd der bandt højskolen til det nationale projekt bristede for 25 år siden.

Den personlige oplysning og udvikling blev voksende uddannelsernes nye mantra, ikke mindst med (gen-)opdagelsen af de kropslige erfaringer som værende afgørende for den personlige udvikling. Det blev svært at skelne mellem undervisning og terapi. Individet og det vertikale lys kom i centrum, omend man fra forskelligt hold har forsøgt at genpolitisere højskolen med fokus på EU, det lokale, miljøspørgsmål etc. Korsgaard afslutter dog bogen med troen på at den »globale folkelighed« kan blive højskolens hgenindskrivning i et universal-historisk perspektiv. »Højskolens opgave bliver at kaste et nyt lys over det personlige, lokal og nationale liv – et globalt lys«.

Det fornægter sig ikke at Korsgaard er tidligere højskoleforstander. Højskolens historiske udvikling er bogens egentlige hovedperson, men en af de rigtig gode ting ved bogen er at højskolen og andre former for oplysning sættes ind i en større sammenhæng, samfundsmæssigt, idéhistorisk osv. Og det er en af værkets fortjenester at vi får en model at tænke de forskellige former for oplysning i forhold til. En model der gør ellers forskellige former sammelmådelige og forståelige på en ny

måde. Korsgaards tidligere udgivelser omkring gymnastikkens og kropskulturens historie i Danmark fornægter sig heller ikke. Gymnastikkens rolle i voksenoplysningen får en god plads, men dette er kun en fordel, da »håndens og åndens« dannelsen derved diskuteres i forhold til hinanden, og de bagvedliggende ideer og sammenhænge giver en bedre forståelse af begge de to former for oplysning.

Bogen kan karakteriseres som en bred kulturhistorisk fremstilling, dels om tankerne bag oplysninginitiativerne, dels om initiativerne konkret. Fremstillingen er primært baseret på andre forskeres mere grundige punktundersøgelser, hvilket man mærker i nogle afsnit, der lægger sig meget tæt op ad en bestemt forskers perspektiv. Det gælder fx afdelingen om statsborgerlig opdragelse, der i høj grad bygger på Ole Feldbæks afsnit i Dansk Identitetshistorie. Men med en ramme på 500 år kan man ikke vente andet. Her bliver malet med den brede pensel, med vægt på de lange linjer fremfor analysen af konkrete detaljer.

Sproget er letlæseligt, der er mange gode illustrationer og bogen kan anbefales til enhver der ønsker at blive sat godt og grundigt ind i højskolen og den øvrige voksenuddannelses lange historie i Danmark.

Tine Damsholt

**Arne Morell Nielsen:
Post og Teles Uniformer**

København, Post Danmark, 1997. 160 sider, rigt ill. ISBN 87-89299-21-3. Kr. 285,-. (Bestil. hos boghandler).

Det fremgår af den ældste kontrakt fra 1704 vedrørende Postvæsenet, der i øvrigt i 1711 overgik fra kongen til staten, at postillonens uniform bestod af en rød klædes kappe, en kabuds foret med gult samt et skilt og et par støvler. Den røde uniformskappe eller frakke har siden været karakteristisk for Postvæsenet i forhold til andre etater, hvor Statsbanernes uniform var mørkeblå, Toldvæsenets mørkegrøn og Politiets sort.

Forfatteren, der var Post- og Telegrafmuseets leder gennem 25 år, har valgt at opdele uniformsbeskrivelserne efter de

forskellige personalegrupper som hovedkategori. Beskrivelserne tager udgangspunkt i de enkelte reglementer og disses ændringer med en oversigt over dragtdelene for den enkelte personalegruppe, lige fra embedsmændene i de forskellige lønningsklasser til ikke-tjenestemænd som fx cykelbude og avisbude. Gennem tiderne var som yderligere identifikation desuden skilte, etatsmærker og distinktioner. Uniformsfrakkens farve var dog ikke altid rød. Skiftende reglementer pålagde forskellige personalegrupper en mørkeblå uniform.

Denne civiluniform, det vil sige uniform for en civiletat modsat den militære uniform inden for Værnene, er desuden en arbejdsdragt, der skal være funktionel i brug. At det netop skortede på den brugsmæssige side var gennem tiderne ofte årsag til ændringer i et efterfølgende uniformsreglement.

Billedmaterialet fra Post- og Telemuseet, fortrinsvis i farver, er gamle stik og uniformstegninger fra den tidlige periode, ældre fotografier fra den senere periode, nyoptagelser af genstande fra museet samt blade fra nutidens uniformskataloger. Illustrationerne supplerer og støtter fint brødteksten med forfatterens lidt ironiske kommentarer i enkelte af billedteksterne!

Bogen slutter med et resumé på engelsk, en nyttig ordliste over især tekstile og skræddertekniske betegnelser og et register, der henviser til de forskellige uniformsdetaljer. I forbindelse med oversigten over det anvendte kildemateriale kunne dog ønskes en fortegnelse over supplerende litteratur om Post- og Telegrafvæsenet.

For dragthistorikeren er det godt med en bog, et katalog, der behandler en bestemt dragt – her postuniformen – i alle dens detaljer, kombinationen af de enkelte dragtdele gennem næsten 200 år, deres materiale, farve, snit og fremstilling. Der er mulighed for ikke kun at følge de ydre dragtdele, men alene opremsningen af sokker, fodtøj, poloskjorter, spencere, Bermudashorts, etc., giver et fint billede af den til enhver tid gældende dragt med de informative illustrationer.

For uniformssamlere et herligt billedværk at slå op i og få de rette svar gennem

tekst og illustrationer på spørgsmål vedrørende farve, ændringer, knapper, distinktioner og skilte.

Reglementer for uniformering af tjenestemænd inden for Post og Tele, Toldvæsenet, DSB og Politiet har fulgt hinanden fra midten af 1800-årene. Uniformen identificerede de pågældende etater. I vor tid er den generelle uniformering af en personalegruppe i det private erhvervsliv og inden for transport- og servicefagene blevet almindelig med brug af en fælles farve, et logo og pynt som tørklæder og slips – en arbejdsdragt, der signalerer et fællesskab.
Ingeborg Cock-Clausen

Niels Gustav Bardenfleth:

Fra Tobaksspinder til Maskinoperatør

Billeder fra danske tobaksfabrikker. København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck og Skandinavisk Tobakskompagni. 216 sider, rigt ill. ISBN 87-17-06763-4. Kr. 248,-.

En fornem bog, der beskriver 300 års tobakstraditione, på 216 sider og er rigt illustreret både med sort-hvide og farvefotografier. Bogens undertitel er »Billeder fra danske tobaksfabrikker«, og det er ikke for meget sagt, at det primært er en billedbog med tilhørende tekster. Det er helt utroligt, men dejligt, at der i tidens løb er blevet taget så mange fotografier af netop denne type arbejdspladser i forhold til andre industrier, hvor det kan knibe med at have billeder fra arbejdslivet.

Bogen er inddelt i en række store afsnit, som kommer rundt om emnet tobak set fra forskellige sider. Først drejer det sig om fabrikkens funktioner, hvor de forskellige former for tobaksfremstillinger gennemgås fra råtabak over cigarer, hånd- og maskinrullede, cigarsortering, til røgtobak, skrå, snus og cigaretter. I disse afsnit får læseren en grundig indføring i, hvorledes de forskellige processer er foregået og ændret i tidens løb lige fra midten af 1700-tallet til 1990'ernes højteknologiske fremstillingsformer. Under fabrikkens funktioner er også medtaget de hjælpefunktioner, som er nødvendige for at et firma kan køre. Det drejer sig om værksteder som f.eks. sme-

de og elektrikere, kontorer, markentenderier, køretøjer og et lille afsnit om Anden Verdenskrig og tobaksdyrkingen i Danmark.

I næste afsnit, fabrikkens folk, gennemgås de forskellige arbejdsgrupper. Det begynder med fabrikanten og mestrene og slutter med børnene og kvinderne. Tobaksindustrien er det erhverv, der beskæftigede flest børn indtil 1913, da børnearbejde blev forbudt. Det skyldtes, at produktionsprocessen var simpel, der var ingen farlige maskiner, og arbejdet var ikke fysisk hårdt.

Fabrikkens festdage er blevet til et lille kort afsnit, her har der åbenbart ikke været så mange billeder at tage af. Afsnittet fortidens fabrikker, omtaler 18 af de mest betydningsfulde med korte historiske dataer. Hele tobaksfremstillingen og industrien i Danmark er kendetegnet ved, at næsten hver by havde sin større eller mindre tobaksfabrik. De nævnte 18 blev de største og mest betydningsfulde, men alle har været gennem flere sammenlægningsprocesser og siden 1961, da Skandinavisk Tobakskompagni dannedes, er flere og flere gået ind i dette. Fra 1990 består koncernen af tre store selskaber: Orlik Tobacco Co., House of Prince og Nobel Cigars. Al tobaksindustri i Danmark er således samlet i en koncern, som bl.a. indeholder den ældste fabrik, Chr. Augustinus, oprettet 1750 i København. Den samme koncern stod bag Tobaksmuseet, indrettet 1994 i forbindelse med W.Ø.Larsens tobaksforretning på Amagertorv i København.

Det allersidste afsnit behandler tobaksindustrien i 1990'erne. Det ses, som i mange andre industrier, at fremstillingsmetoderne stort set er de samme som for 200 år siden, kun teknologien er forandret.

Tobaksindustrien har lange og historiske traditioner, og de er i denne bog beskrevet af en meget kompetent person, informationschef hos Skandinavisk Tobakskompagni, Niels Gustav Bardenfleth. Det mærkes tydeligt, at han kender tobakken indefra fra selve produktionssiden og har beskæftiget sig med dens historie i flere omgange. I 1992 udkom hans bog: Danskerne og tobakken. Han ved, hvad det hele drejer sig om, og evner derfor at beskrive processerne pædagogisk, så ikke

kendere af tobaksindustrien kan følge med i gennemgangen af de mange forskellige fremstillingsformer.

Emnet behandles professionelt og det samme gælder bogens registre. En oversigt over trykt litteratur bringes med en opstilling af, hvad der findes om hver af de omtalte fabrikker. Under illustrationer angives, hvor hvert eneste billede stammer fra, om det er fra arkiver eller firmaer. Til sidst et navne- og stedregister.

Bogen er simpelthen opslagsværket om dansk tobaksindustri, den er fyldt med dataer og oplysninger, som er nyttige for museer og institutioner, der får brug for at hente viden til udstillinger, registreringer, oplysningsvirksomhed m.v.

Forfatteren har derimod ikke analyseret bogens emner eller sat dem ind i nogen større samfundsmæssig helhed. Det sociale aspekt mangler i det store og hele, selvom der findes et afsnit om fabrikkens folk. Oplysninger om, hvordan det var at arbejde i tobaksindustrien, og hvorledes man organiserede sin hverdag må hentes i andre bøger, f.eks. »Arbejdsliv og ny teknologi«, skrevet af Jørgen Burchardt i 1995, og »R. Færchs Tobaksfabrik, Holstebro, 1869-1961« skrevet af Esben Graugaard i 1984.

En læsning af bogen kan ikke andet end give respekt for håndværk og industri. Arbejdet med tobak kræver stor dygtighed og i mange tilfælde fingerfærdighed. Disse evner kom især til udtryk i cigarsorteringen. Et arbejde, der ingen kvalitetsmæssige formål havde, men udelukkende drejede sig om cigarernes udseende. Det krævede et godt øje, tålmodighed og en utrolig fingerfærdighed at lægge cigarerne på den rette måde i kassen. Cigarerne fik faktisk en kvalitet udover den smagsmæssige ved at blive behandlet på denne måde. Masser af mennesker var beskæftiget med denne type arbejde, så længe arbejdskraften var billig. Efter 1945 blev cigarerne »pudret« med tobakstøv, som gav dem en ensartet farve, og så forsvandt cigarsortererhåndværket, der uddannede lærlinge og svende.

Kirsten Rykind-Eriksen

Kerstin Arcadius: Museum på svenska
Länsmuseerna och kulturhistorien. Nordiska museets Handlingar 123. Nordiska Museets förlag, Stockholm 1997. 330 sider, ill. ISBN 91 7108 412 6.

Museerne er i den vestlige verden blevet et selvstændigt forskningsobjekt. Den svenske forsker Kerstin Arcadius har skrevet en afhandling om de svenske lokalmuseer eller länmuseer, men det er en gennemgang, der trods sit særligt svenske udgangspunkt også kan læses som en almen gennemgang af nyere museumshistorie og som en bredere historie om det moderne samfunds identitet fra 1800-tallets midte frem til Anden Verdenskrig. Interessen for traditionen, historien og kulturarven er i sig selv resultater af modernitetens behov for sin egen modsætning. Omdrejningspunktet i afhandlingen er dog, hvordan den kulturelle produktion foregår på museerne ud fra bevaring på den ene side og aktiv medvirken på den anden.

Museernes hovedopgaver: at bevare, samle, ordne, forske og forklare kulturarven skildres metodisk gennem fem udvalgte museer. De fem museer er Örebro (1857), Växjö (1870), Göteborg (1906), Västerås (1924) og Stockholm (1933), der samtidig er eksponenter for forskellige tidsafsnit. Gennem varierende kilder fx årbøger, optegnelser, arkivalier, statslige udredninger og interviews med museumsfolk dækkes hele perioden ind. Kerstin Arcadius veksler mellem forskellige niveauer i undersøgelsen, hvor hun både går tæt på de enkelte udvalgte museers måde at løse opgaverne på, men forstår også at hæve sig op og skabe et overblik. Kerstin Arcadius har valgt et perspektiv, hvor såvel individer, organisationer og institutioner deltager og får stemme enkeltvis, men også hvordan geografiske, administrative og menneskelige relationer knyttes sammen. Lokalmuseerne blev stedet, hvor videnskabelige ambitioner og folkeligt engagement gik hånd i hånd. Denne grundige fremstilling af museerne som skabere af såvel nationalhistorie som regionale variationer vil appellere til professionelle museumsfolk og lægmænd, der er optaget af museumshistorie og kulturhistorie.

Lykke Pedersen

**Frank Birkebæk (red.):
Tidernes Samling**

Fra Roskilde Museum. Roskilde Museums Forlag, 1997. 144 sider, rigt ill. ISBN 87-88563-35-9. Kr. 100,-.

Roskilde Museum har udgivet en tryksag i tilknytning til den nye permanente kulturhistoriske udstilling, der åbnede i 1997. Kataloget indleder med nogle betragtninger, hvor der gøres rede for nogle generelle overvejelser i forbindelse med udstillingen: genstandssyn, fysisk opbygning og arbejdsform. Herefter følger en præsentation »Fra Samlingerne« i form af opslag, hvor enkelte genstande visuelt fremtoner på den ene side og en tilhørende tekst på den anden side fortæller genstandens historie eller historie ud fra genstanden. Dette afsnit i bogen disponeret kronologisk, så vi får Roskildes historie trukket op fra oldtid til nutid med udgangspunkt i enkeltgenstande.

Samarbejdet mellem det museumsfaglige personale på museet og kunstnere udefra har været en vigtig del af den nye udstilling, men har ligledes spillet en væsentlig rolle i tilrettelægningen af kataloget. Kataloget er en æstetisk formfuldendt tryksag, der ved sit format, layout og ikke mindst præsentation af genstandene gennem meget smukke farvefotografier kun kan indbyde til at se selve udstillingen. Genstandene er fremhævet, ofte gennem nærbilleder, hvor detaljer træder tydeligt frem. De autentiske genstande er revet ud af deres oprindelige sammenhæng og afbildet på neutral blå-grå baggrund i museets fotoatelier; kun på enkelte udgravningsbilleder er genstandene gengivet i deres oprindelige miljø. På forsiden svæver genstande fra forskellige perioder omhyggeligt arrangeret i det frie rum, befriet fra deres tidligere funktion og kontekst. Musealiseringen er en realitet.

Som udtryk for diskussionen om hvorvidt museumsgenstande taler for sig selv eller skal opfattes som ledsagende illustrationer til en allerede fastlagt historie, er kataloget et skoleeksempel på, hvor man på den ene side søger at lade genstandene få plads og komme til, men på den anden side gerne vil formidle forskning og gode historier. Den skrevne historie her er

dog en traditionel kronologisk præsentation af Roskilde bys historie. Forfriskende er det dog, at den allernyeste tid også er kommet med her, hvor både fabrikation af Stryhns leverpostej, Roskildefestivalen, Risø og RUC har fundet sin plads. Bortset fra et pragtfuldt fotografi af Gustav Wied, der hænger i sine seler, kommer man dog næsten til at savne mennesker i bogen – men det var jo heller ikke det levede liv, museet ville sætte fokus på i denne omgang. Trods denne irrelevante indvending, er bogen en inspiration til alle, der vil sætte nyt lys på såvel lokalhistorie og genstandshistorie.

Lykke Pedersen

**Harald Jørgensen: Foreningen af 1837
til forsømte børns frelse 1837-1985**

En pionerindsats ydet af københavnske dommere. Herning, Poul Kristensens Forlag ApS, 1997. 153 sider, ill. ISBN: 87-7851-062-7. Kr. 188,-.

Bogen er en gennemgang af Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse's historie med hovedvægten lagt på det organisatoriske. Der bruges megen plads til at fortælle om bestyrelsens sammensætning og især om, hvem der har været formænd. Foreningens økonomiske forhold behandles indgående, ligesom de lovgivningsmæssige forhold, som foreningen til forskellige tider arbejdede under.

Den mindste del handler om de institutioner, som foreningen begyndte at drive, da der ikke længere var muligt at sende alle de udsatte børn i familiepleje.

Foreningens erklærede holdning var, at børnene helst skulle sendes så langt væk fra deres oprindelige miljø som muligt, og da det var københavnske børn, blev mange af dem sendt til landbohjem i Jylland.

Fra starten af dette århundrede startede foreningen nogle jagttageshjem, et for drenge og et for piger, så man bedre kunne bedømme, hvor børnene kunne sendes i pleje, når det var besluttet, at børnene skulle fjernes fra deres hjem.

Senere fik man institutioner for svagt begavede drenge og for piger, som man ikke kunne finde private plejehjem til.

Man fastholdt dog helt op til 1950'erne tanken om, at den ideelle form var det private plejehjem så langt væk fra miljøet som muligt.

Bogens sidste kapitel handler om foreningens opløsning, som blev en realitet på baggrund af Bistandsloven af 1974, hvor det offentlige overtog administrationen af alle døgninstitutioner for børn og unge.

Foreningens aktiviteter blev afviklet, og midlerne blev samlet i en fond, »Fonden af 1982«, hvis formål var: »At medvirke til forebyggende arbejde for børn og unge under 23 år ...«

Bogen har forskellige skematiske oversigter over anbragte børn og over foreningens økonomi.

Ud over portrætter af foreningens formænd gennem de næsten 150 år og af to overinspektører for opdragelsesanstalterne, Oluf J. Skjerbæk og dir. Holger Horsten, er der billeder af foreningens institutioner og nogle vældig gode fotografier fra det daglige liv i to af institutionerne, Nithus og Roskilde Hvile, taget i 1916 og nogle få fra Tårupgård fra 1950'erne.

Det er i billedteksterne, man får lidt at vide om, hvordan livet formede sig på institutionerne. Det havde været spændende at komme lidt dybere ned i den side af sagen.

Bogen er, som det antydes i undertitlen, en hyldest til de københavnske dommere, der viste samfundssind og påtog sig den opgave at prøve at redde de forsømte børn, så de kunne blive gode og nyttige samfundsborgere.

Til sidst i bogen, der er pænt udført og indbundet i stift lærredsbind, findes en billedfortegnelse og et personregister.

Birgit Andreasen

Svend Aage Andersen:

Arbejderkulturen i velfærdssamfundet
SFAH – Skriftserie nr. 39, 1997. 335 sider, ill. ISBN 87-87739-43-7. Kr. 325,-. For medlemmer af SFAH kr. 275,-.

Der er ikke skrevet meget om arbejderkulturens historie i Danmark, og slet ikke om perioden efter 1945. Det sidste råder Svend Aage Andersen bod på med en omfattende og inspirerende bog.

Svend Aage Andersen går ind for et bredt, antropologisk præget kulturbegreb (livsformer) og opfatter arbejderkulturen som en proces. Ændrer samfundet sig, gør arbejderkulturen det også. Og i perioden fra 1945 til 1990 er der sket store økonomiske, strukturelle og politiske ændringer af det danske samfund. De ændringer er Svend Aage Andersen meget optaget af at forklare og bruger megen plads til det i bogen ud fra en næsten historisk materialistisk tankegang uden at være dogmatisk.

Nedslaget i arbejderkulturen undersøges i arbejderbevægelsens kultur, arbejdets kultur, familiemønstre og bolig, socialisation, uddannelse og livsforløb samt fritidskultur hver for sig beskrevet og sammenlignet for perioderne: 1945-1957 (landbrugssamfundet), 1958-1973/81 (industrialsamfundet) og 1987/82-1990 (postindustrielle samfund).

Interessant er det, at Svend Aage Andersen mener, at der stadig eksisterer en arbejderkultur, men at den har ændret sig meget fra det socialdemokratiske udgangspunkt og er blevet en del af samfundets kultur, som den ikke grundlæggende står i modsætning til mere. Et af hovedpointerne hos Svend Aage Andersen er, at det socialdemokratiske projekt: Velfærdsstaten har været med til at tage luften ud af den »klassiske« arbejderkultur ved at statsliggøre den og ved at satse mere på en kultur for arbejderne end arbejderens egen kultur (s.183).

Svend Aage Andersen mener, at der fra 1945 til 1990 kan tales om tre faser i arbejderkulturens udvikling. Det er i) den segregerede arbejderkultur (ca 1945-64), ii) den velstandsorienterede arbejderkultur (ca 1965-78) og iii) den privatiserede arbejderkultur (ca 1979-90) (side 300-312). I den segregerede arbejderkultur findes endnu rester af en afsondret, segregeret arbejderkultur i boligmiljøerne og i arbejderbevægelsens organisationer, men de forsvinder så (s.301).

Bogen er en »tredelt analyse ikke blot af arbejderkulturen i snæver forstand, men af samspillet mellem velfærdsstatens udvikling som samfundsmæssigt projekt og arbejderklassen og dens kultur og selvforståelse« (omslaget på bogen).

Det er en imponerende gennemført analyse, som er med til at skabe fornyet interesse for arbejderkulturens historie og en fremtidig arbejderkultur, hvis man som Svend Aage Andersen mener, at vi stadig lever i et klassesamfund (s.300), og som han giver mange eksempler på op til i dag fra undersøgelser. Vi skal ikke her nærmere komme ind på de mange skarpsindige og gode iagttagelser, som bogen som pionérarbejde rummer, men opfordre folk til at læse den.

Nu er det ikke meningen, at jeg nødvendigvis som anmelder kun skal optræde som mikrofonholder. Der er også problemer med denne bog. Arbejderkultur i snæver forstand eller for sig selv er blevet meget nedprioriteret, hvis ikke »ånden« og elementer i arbejderkulturen, som folklorister og etnologer finder interessante, er forsvundet i alle disse statistiske oversigter, historiske periodeopdelinger fulgt godt op af sociologiske og psykologiske henvisninger. En periode på 45 år er heller ikke lang nok til at ændre et kulturmønster afgørende.

Det er en tværfaglig undersøgelse, hvor støvsugerer dygtigt og flittigt har været ude i alle hjørner for at hente belæg og litteraturhenvisninger, og udenlandsk litteratur inddrages. Mest vellykket er formidlingen til forståelse af denne periode fra psykologi, sociologi og historiske fremstillinger, medens »subjektive« belæg inddrages mere tilfældigt fra erindringer og arbejderlitteratur. Få henvisninger er der også til folkloristik og etnologi. Selv har Svend Aage Andersen ikke foretaget indsamlinger af erindringer.

Problemet med tværfaglig forskning, også i arbejderkultur er nok, at en enkelt forsker ikke kan beherske hele feltet eller indleve sig i forskellige fags terminologi og forskningsfelt. Litteraturforskere er f.eks. optaget af god og dårlig arbejderlitteratur, men det kommer Svend Aage Andersen ikke ind på. Folkloristik ville efterlyse en systematisk gennemgang af kulturelementer, fortællerepertoire og revitalisering, men det sker ikke. F.eks. blev arbejder 1. maj revitaliseret fra begyndelsen af 1970 og hos Socialdemokratiet fra 1976, men det interesserer ikke Svend Aage Andersen, selvom der findes litteratur om det.

Og etnologer ville nok også komme med indvendinger.

Det er ikke en kulturanalyse og/eller traditionsanalyse af arbejderkultur efter 1945. Det er mere en historisk sociologisk/socialhistorisk undersøgelse, som klart afdækker aspekter i arbejderkulturforskningen og lægger op til påpegning af fysiske, økonomiske og strukturelle forklaringer på ændringer i en arbejderkultur efter 2. Verdenskrig i Danmark.

Flemming Hemmersam

Kim Jacobus Paulsen:

»Det nytter ikke, at vi stritter imod...«

Da Nordals blev industrisamfund i perioden 1950-1970. Udg. af Historisk Samfund for Als og Sundved. (Fra Als og Sundved – Bind 74, red. af Inge Adriansen). 176 sider, ill. ISBN 87-87153-254. ISSN 85-0845. Ekspedition: Museet på Sønderborg Slot, 6400 Sønderborg.

Det er forandringerne på Nordals og problemerne mellem de herboende og tilflyttere, som denne bog handler om. Perioden er afgrænset til 1950-1970, hvor Nordals blev industrisamfund på grund af Danfoss.

Det er en periode, hvor mange flytter især til Havnbjerg kommune, som en af de 7 nordalsiske kommuner, der i 1970 ved kommunesammenlægningen sammenlægges under Nordborg kommune. Befolkningen i Nørherred blev godt og vel fordoblet fra 1921-1965.

Danfoss kan ikke få arbejdskraft nok, noget som også ændrer landbrugets maskinpark i området, skaber boligproblemer for tilflyttere, får den politiske magt til at skifte fra Venstre til Socialdemokratiet og giver muligheder for gnidninger mellem den lokale befolkning og tilflyttere, som bl.a. samler sig i en hel ny stor sammenhængende bebyggelse Langesø i Havnbjerg, som fra 1957 opretter Republikken Langesø, en forening der fungerer i få år, men som sætter mange kulturelle aktiviteter i gang for børn og voksne. Langesøbebyggelsen virker i det hele taget provokerende på de herboende og herfra kommer også stemmerne til en politisk liste, som bliver tungen på vægtskålen i 1966,

hvor en gårdejer efter 26 år som sognerådsformand/borgmester i Havnbjerg afløses af en socialdemokratisk værkfører.

Indtil 1950 var Nordals et udpræget landbrugsområde, hvor arbejdskraft kom til landet og ikke vandrede til byen på grund af Danfoss. I bogen har Kim Jacobus Paulsen gjort meget ud af grafisk at forklare befolkningens sammensætning og ændring i den, erhvervsudviklingen og politiske sammensætning. Han er især optaget af Havnbjerg, men også Holm sognekommune inddrages.

Vi er jo i Sønderjylland og dermed også i et område, hvor de nationale spændinger spiller ind. F.eks. var der over 30 % tysk-sindede stemmer i 1920 ved Nordborg flække, og i Havnbjerg sognekommune i 1937 stemte 15 procent på Slesvigsk Parti.

Det kommer bl.a. frem, da Havnbjerg Idrætsforening i 1957 blev stiftet af tre markante tilflyttere med rod i Langesø. De gamle beboere ønskede, at det skulle være en dansk idrætsforening, hvor det blev taget hensyn til det nationale og det folkeligt kulturelle, men som de nye tilflyttere ikke havde noget forhold til og heller ikke ønskede at få. Der blev dog nedsat et kulturelt udvalg, som efter 2 år fik tilflyttere som medlemmer, og kaffebord med dilettantopførelser afløstes af revyer.

Nordborg og Omegns Ungdomsforening, stiftet 1907, hvis historie Kim Jacobus Paulsen også kommer ind på, var et eksempel på en dansksindet national ungdomsforening, der dyrkede sport, men også arrangerede foredrag. Den blev nedlagt i 1970. Tidens unge passede ikke til det traditionelle program.

Historikeren Kim Jacobus Paulsen giver mange, også humoristiske eksempler på de lokale modsætninger. Til sin rådighed har han bl.a. haft en omfattende udklipsamling fra Danfoss Museet og interviews som andre og han selv har gennemført. Vi kommer tæt på i hverdagen og i fritiden.

Som folklorist slår det en, at det er en skam at det materiale kun bliver brugt som vandbærer for en historisk problemstilling. Der er jo tale om et omfattende fortælle-repertoire, der lever i befolkningen på Nordals, og som stadig kan indsamles, med bl.a. historier om Danfoss, de herboende og tilflytterne, som en historiker ikke

rigtig kan udnytte, fordi han interesserer sig for historie, og ikke (mundtlige) historier, som en folklorist gør.

Det er en letlæst bog med mange gode illustrationer og kan anbefales.

Flemming Hemmersam

Anders Enevig:

Cirkus og gøgl i Odense 1826-1844

Odense, Odense Universitetsforlag/Stadsarkivet i Odense, 1997. 294 sider, ill. ISBN 87-7838-357-9. Kr. 200,-.

Odense er en heldig by. Her bor den flittige forsker Anders Enevig, som nu har udsendt bind 2 (af 4) i den imponerende totalregistrering af de omrejsende forlystelsers opdukken i Odense fra 1640 til 1940. Dette bind indeholder ca. 1200 notitser fra Odense aviser 1826-1844 opstillet i datoorden med indskudte relevante billedplancher, som opregnes med personnavn og dato bag i bogen. Her findes også litteratur og kildehenvisninger samt et fyldigt personregister, som gør det muligt til en vis grad at følge de omreisende forlystelser på vej til Odense eller efter afrejsen. I indledningen gør Anders Enevig da også opmærksom på, at »interesserede, der arbejder med omreisende folkelige forlystelser, her kan finde netop de henvisninger til andre aviser og andre kilder, som forhåbentlig kan løse op for et problem eller give stof til ny viden, - - .« Om sit formål med bogserien skriver Anders Enevig: »Jeg beder derfor om, at disse bind betragtes som en slags register og oversigt over, hvad der er sket på feltet set her fra Odense«. Det er rigtigt, men denne bog kan også læses i større partier. Når man slår op på en notits, fanges man uvilkårligt af de omliggende og fascineres af den mangfoldighed af forevisninger, der blev tilbudt borgerne i Odense i første halvdel af 1800-årene, en periode, som Anders Enevig betegner som »de omreisende forlystelsers ungdomsår, læreår og lømmelalder«. Vi glæder os til at se forlystelserne blive voksne i de to følgende bind af dette pionerarbejde. Man kunne ønske sig, at forskere i andre byer kunne gøre Anders Enevig kunsten efter.

lb Varnild

Jan Møller:

Københavns ældste butikker

København, Strandbergs Forlag, 1997. 72 sider, ill. ISBN 87-7717-107-1. Kr. 148,-.

Denne bog er blevet til efter en henvendelse fra forlag og forfatter til en række eksisterende firmaer i det indre København, grundlagt før 1870. Fra 18 detailforretninger er der stillet kildemateriale i form af billeder og tekst til rådighed. Dette materiale er suppleret med billeder fra offentlige arkiver og et dusin farvefotografier, bl.a. optaget 1997 til bogen af Strüwing reklamefoto. Jan Møller har skrevet letlæste tekster til hvert firma samt en indledning med titlen »København i gamle dage«. Heri føres vi omkring 1950 på en nostalgisk vandring forbi de nu forsvundne specialforretninger på Købmagergade og Strøget. Butikskulturen længere tilbage i tiden berøres kun ganske kort, og indledningen slutter med en kort oversigt over Københavns topografi fra 1720'erne til 1860'erne, perioden, hvori firmaerne i bogen er grundlagt. Som illustration vises en farvelitograferet plan af København 1838 med byens inddeling i kvarterer.

Bogen er overskueligt tilrettelagt med tospaltet tekst og kolumnetitel. På omslaget ses en københavnsk gadescene med to tjenestepiger, efter maleri fra 1899 af Edvard Petersen. Bogens titel: »Københavns ældste Butikker« kan måske virke en smule misvisende. Bevarede gamle butiksinteriører kan kun ses i nogle få af de omtalte forretninger, og begrebet butikker er endda udvidet med vinstue, restaurant og violinbygger. Det ser også ud til, at der har manglet autentiske billeder til nogle af afsnittene, så man har måttet supplere med illustrationer fra »Punch« og »Illustreret Tidende«. Tekstredaktionen har måske også været lidt hastig. Om Arne Jacobsens berømte hus på Gammel Torv læser man side 31 fx.: »Eftertiden har dog måttet erkende, at Stelling's Hus blev en milepæl i dansk arkitekturhistorie, og i dag vil sikkert de færreste begræde, at der ikke blev opført en stilmæssig efterligning af de nedrevne bygninger.« Og på side 6 kaldes Danmarks berømte dukketeaterforlægger Alfred Jacobsen for »Carl Jacobsen«.

Ib Varnild

Ib Askholm: Gamle danske vejrvarsler

Billesø & Baltzer, Værlose 1997. ISBN 87-7842-022-9. Kr. 158,-.

Det fremgår ikke af bogen, at den er en revideret udgave af Ib Askholms tidligere udgivelse, med samme titel, (Lademann 1987), suppleret med bl.a. let reviderede uddrag af »Ruth Gunnarsen: Vore gamle kalenderdage«, redigeret af Ib Askholm (Lademann 1986, genoptrykt 1990). Men efter at have parallel-læst begge udgaver og Ruth Gunnarsens bog, er jeg ikke et øjeblik i tvivl om at det forholder sig sådan. Den nye udgave virker uoverskuelig og kompakt i sit layout,

Bogen lever fint op til sit formål om ikke »at tilvejebringe materiale, der kan anvendes til sammenlignende studier af vejrvarsler kontra moderne meteorologi«.

Derimod er det knap så fint med hensyn til det påståede formål, om: »... at give et indblik i vore forfædres og -mødres verden, samt om muligt at afdække et hjørne af en svunden generations hverdag og tankesæt ...«.

Sprogtonen i den nye udgave er ændret, så den mange steder virker som »afstandstagende/garderende« med, for mig at se, vilkårligt indskudte fyldord, eksempelvis: »bøndernes gamle evighedskalender, primstaven« er ændret til »bøndernes gamle evighedskalender, den såkaldte primstav« (min kursivering).

Stort set alle varsler fra 1987-udgaven er medtaget i den nye udgave, men Ib Askholm har revideret i godt en tredjedel af disse. Vendinger som: *sædvanligvis, i den nærmeste tid, så at sige, som regel, med stor sandsynlighed, med ganske stor sikkerhed, meget ofte, næsten altid, m.fl.*, er typiske tilføjelser i mange af varslerne fra 1987-udgaven.

Når et varsel som for eksempel: »Fede vildgæs ved efterårstide varsler en streng vinter, er de magre, bliver vinteren mild« ændres til »Fede vildgæs ved efterårstide varsler *i reglen* en streng vinter, *men* er de magre, bliver vinteren *sædvanligvis* mild« (min kursivering), så kvæler disse fyldord magien, og det svækker troværdigheden i Ib Askholms formidling af varslerne, som værende en del af en svunden generations hverdag og tankesæt.

Den nye udgave er udvidet med en del flere eksakte oplysninger, eksempelvis tidsangivelser, men disse går for tit i et med varslerne og virker, på samme måde som fyldordene, kvælende på magien. Sådanne supplerende oplysninger havde været mere velanbragt i et 'leksikon' bag i bogen.

Afsnittet om meteorologiske vurderinger er en spændende fornyelse. Det gælder også for afsnittet om vejrsten og vejtræer, dog er ca. halvdelen af teksterne her sagn om naturfænomener, der ikke omhandler vejrvarsler.

Sidste afsnit om digterne og det danske vejr er, ud over at være smuk lyrik, udelukkende fyld, der fortæller at det er vinter i januar, fastelavn i februar, regn og sol i marts ...!

Illustrationerne, der er af Ludmilla Balfour, er i begge udgaver fordelt med ca. to tredjedele 'magiske' tegninger og en tredjedel, der er som taget ud af zoologi- og botanik fagbøger, dog ligner stæren en solsort og storken en hejre. Nu er det jo en smagssag om man kan lide eller ikke lide illustrationer, men brugen af disse virker lige så vilkårligt som brugen af de mange fyldord.

De gamle vejrvarsler er, som Ib Askholm udtrykker ønske om, med til at skærpe opmærksomheden på den omgivende natur. Jeg hygger mig når jeg tror jeg kan lugte et uvejr eller når skyernes farve og form fortæller mig, om jeg kan efterlade regntøjet derhjemme. Jeg kunne meget langt have båret over med revidering og supplerer i denne genudgivelse, men Ib Askholm dræber magien i mine gamle vejrvarsler, og der er ikke gods nok i de nye varsler og afsnit, til at opveje dette.

Grethe Knudsen

Heidi Pfeffer:

Jul i mands minde på Lolland-Falster

Nykøbing F., Museet Falsters Minder, 1997. 192 sider, rigt illustreret. ISBN 87-88334-28-7. Kr. 168,-.

Bogen bygger på tre indsamlinger om julen, som er foretaget fra 1940 til 1996. Den ældste indsamling blev gennemført af Berlingske Tidende i 1940 om den opgave

avisen gav sine læsere var at beskrive barndommens jul, og den yngste en lokal indsamling foretaget af Falsters Minder 1990-1996. For at opnå en bedre repræsentativitet, erhvervsmæssigt, socialt og geografisk, blev der suppleret med optegnelser fra Dansk Folkemindesamling og Nationalmuseets Ethnologiske Undersøgelser.

På grundlag af bl.a. dette materiale har folkloristen Heidi Pfeffer lavet bogen. Ud over de 42 erindringer, som er opdelt i tre tidsafsnit, er der bag i bogen fire sammenfattende afsnit: *Julemad og -drikke*, det bygger delvis på erindringerne, delvis på ældre kogebøger. Da de gamle opskrifter er fra en tid, hvor man ikke havde el-komfurer, er der ikke oplyst om bagetid og varmegrader – så forfatteren anbefaler at man rådfører sig med moderne kogebøger inden man går igang med julebagningen m.m.

Derefter et afsnit om *Julestads*, byggede på en bog fra 1880: »Juletræet som vor Moder lærte os at pynte det«, med forlæg og skabeloner til net, kæder, kurve og ikke mindst hjerter.

I det efterfølgende *leksikale afsnit*, udarbejdet på grundlag af besvarelserne på Falsters Minders undersøgelse. På grund af besvarelsernes karakter, er der tale om en alfabetisk gennemgang af juletraditionerne i landbomiljøet i den første halvdel af det 20. århundrede.

Sidst i bogen har Heidi Pfeffer skrevet en *sammenfatning*, som viser udviklingen i juletraditionerne – fra det gamle julegilde på landet uden juletræ og julegaver til den moderne jul, som ikke er meget forskellig på landet og i byen. Man kan følge påvirkningerne fra byen over herregården og præstegården. Udgangs for Falsters Minders undersøgelse var at finde og påvise specielle, lokale traditioner, men resultatet blev, at nydannelserne er nået til Lolland-Falster samtidig med at de er kommet til det øvrige land.

Man må beundre Pfeffers opsporing og udvalg af illustrationer – gamle og nye fotografier, billeder fra julehefter m.m. og ikke mindst Illustreret Tidendes xylografier, som er så taknemmelige at reproducere. Der er ikke sparet på udstyret og papiret, så der er tale om en både god og nyttig og

fornem publikation – også takket være en række tilskud fra en række tilskud fra private og offentlige institutioner.

George Nellemann

Jan Bill, Bjørn Poulsen og Ole Ventegodt: Dansk søfarts historie.

Fra stammebåd til skib

København, Gyldendal, 1997. 288 sider, rigt illustreret. ISBN 87-00-24318-3. Kr. 388,-.

I maj 1997 udkom denne flotte bog – samtidig med at Folk og Kultur 1997 var i trykken. Det er svært at være aktuell i en årbog!

Bogen behandler udviklingen i skibstyper og søfart på en bred baggrundsskilddring af hvordan samfundet og skibsbygningsfaget har udviklet sig. Fra jæger- og fiskerkulturerens stammebåde, som måske var mere at betragte som fangtsredskaber end transportmidler over vikingeskibene, som var både fragt- og krigsskibe til kogerne, som især var handelsskibe.

Bogen er velskrevet og især Ole Ventegodts afsnit dejligt mundrette.

En bog af denne størrelse kan man ikke referere i en anmeldelse, men tro mig – den er god. Billedredaktøren har været vidt omkring i kirker (kalkmalerier), den europæiske middelalderlitteratur (illuminerede håndskrifter og træsnit), slotte (f.eks. Gobelinerne på Kronborg) og på museerne, som jo har såvel genstandene som fotografier fra undersøgelser i marken (som også kan være under vandet). Og så er der jo naturligvis Bayeuxtapetet.

For at illustrere rejseruter (korstog f.eks.) udbredelser (f.eks. af godtlandske døbefonte, der var en eksportvare, som findes helt ned til Belgien) og hjemsteder (f.eks. for de skibe, der anløb bestemte toldsteder) – har Johs. Frederiksen tegnet sine klare og overskuelige kort.

Bogens sidste 38 sider er kommenteret bibliografi for de enkelte perioder, noter, kilder og litteratur samt alle de registre man kan forlange plus en billedfortegnelse.

Og når alle disse gode ting er ombrudt af Jens Lorentzen, kan man dårligt få det bedre.

George Nellemann

Karsten Sedal:

Bundgarnsfiskerne i Mosede

Greve 1997, Greve Museum, 1997. 120 sider, rigt ill. ISBN 87-89367-05-7. Kr. 135,-.

Karsten Sedal har, som vikar på Greve Museum i 1996, haft lejlighed til at koncentrere sig om fiskeriet i Køge Bugt, og han er kommet godt rundt om det – og dybt ned. Han har snakket med fiskerne, været ude med dem og han har tilsyneladende været nede i alle relevante arkivaliske kilder.

Bundgarnsfiskeriet er et fiskeri, som kræver en ret stor kapitalindsats og god plads: til pæle, ramslag, ophalergrej, traktor, lastbil, stort garnhus, flere bundgarnsjoller med motor og travaljer uden. Endelig naturligvis garnene: De består af en lang rad, som regel sat ud fra stranden og selve bundgarnet, hovedet, som er en fælde for fiskene. Det hele er enten på den gamle måde holdt oppe af pæle eller, på den nyere måde, båret af bøjler og forankret i havbunden med korte pæle. Et enkelt stort garn kan idag koste op mod en 200.000 kr., og en stor pæl 500.

Det er altså ikke noget man sådan lige starter ene mand. Størstedelen af de danske bundgarn ejes da også af bundgarnsselskaber, som ofte er familieforetagender der er et par generationer gamle. Og da selve fiskeriet kun foregår om efteråret har selskaberne ikke lønede folk udenfor selve sæsonen. Vi taler altså her om blankålsfiskeriet, som giver 80-80% af Mosedefiskernes indkomst. Forårs- og sommerfiskeri lønner sig dårligt i vore dage,

Sedal gennemgår som indledning den almindelige danske fiskerihistorie: fra bierhverv for strandboer, fiskerbønder og husmænd til vore dages erhvervsfiskeri. Derefter snævrer han feltet ind til Køge Bugt og Mosede. Han beskriver bundgarnsfiskeriets teknik og årets gang på Mosede havn.

Når garnene og pælene er taget op hen under jul, gås det hele efter og skader repareres i vinterens løb. Om foråret får både og eventuelt også motorerne en overhaling, så de er klar, måske til at sætte forårsgarn i april, men i alle fald til ålemørkerne om efteråret.

Bundgarnsfiskeriet er i tilbagegang; fra et maksimum på 325 bundgarn i 1965 er der nu i Køge Bugt næppe mere end 60-70 tilbage.

Sedals grundige beskrivelse af fiskeriet er suppleret med mange citater fra hans fiskerkontakter og en mængde fotografier. Der er naturligvis arkivbilleder i den første, historiske del, men i den »recente« del er der tæt med hans egne fotografier i både sort/hvid og farve. Han er også en god fotograf.

Roskilde amtsmuseumsråd har støttet udgivelsen af denne gode bog.

George Nellemann

Halvor Petersen:

Et stykke med leverpostej

– Danmarks nationalpålæg

Roskilde Museums Forlag 1997. 131 sider, illustreret. ISBN 87-88563-34-0. Kr. 75,-.

Med noget »så ordinært, så dansk og så hverdagsagtigt som et stykke med leverpostej« tager Halvor Petersen os med på en kulturhistorisk rejse, der spænder over næsten 700 år.

Rejsen begynder i middelalderen, hvor Roskildekanniken Henrik Hapenstræng blandt sine lægebøger efterlod sig en kogebog med opskrifter på postejer. Også Saxo har sandsynligvis sat tænderne i en god postej, ganske sikkert er det i hvert fald, at Grundtvig har kendt til og ladet sig inspirere af denne spise, da det er i hans oversættelse af Saxos latinske Danmarks-historie, postejbagere pludselig optræder.

Leverpostej fremstillet af svinelever, og den egentlige forløber for den leverpostej vi kender til i dag, synes at kunne føres tilbage til franskmændene F.L. Beauvais, der den 20. oktober 1847 åbnede et charcuteri i en kælder i Østergade, København.

At leverpostej tidligere ikke var hvermands kost, men forbeholdt det velstillede borgerskab fremgår tydeligt af opskrifter hentet fra midten af 1800-tallet, som er gengivet i bogen. Ifølge en af disse skal der til én svineleverpostej bruges følgende: en svinelever, et pund flæsk, et pund medisterfars, tolv ansjoser, otte æg, en halv pot mælk, løg, peber, nellike, salt, timian, mel, sky, soya samt dyrekød af bov

eller kølle. En standard leverpostej som vi køber den i supermarkedet i dag indeholder: svinelever, spæk, mosede kartofler, løg, mel, æg, skummet mælk, salt og peber – ak ja hvor menneskene ind i mellem snyder sig selv for meget!

Først fra begyndelsen af 1900-tallet fremstilles leverpostej, så den mindre bemidlede del af befolkningen også havde mulighed for at nyde et stykke med leverpostej.

Bogen koncentrerer sig om perioden fra 1847 til 1950. Man fornemmer tydeligt at den historiske del har haft Halvor Petersens største interesse, og derfor fungerer denne del af bogen også bedst. Gennem, hvad der har måttet være et kæmpe research arbejde, tegner forfatteren et livagtigt og spændende billede af 1800-tallets københavnske butiksliv blandt viktualiehandlende og spækhøkere. Livet på og omkring flæsketorvet både før, under og efter anden verdenskrig beskrives indgående, og er særdeles interessant læsning. Lars Pedersen, Jens Steffensen og Henry Stryhn – alle tre vigtige producenter og personligheder indenfor fabrikation af leverpostej behandles grundigt i bogen, hvor deres livshistorier fortæles. Disse personafsnit er nok i virkeligheden bogens bedste, da man i disse virkelig fornemmer hvordan forfatteren via sin research, og de interview han har foretaget i forbindelse med projektet, har dannet sig et billede – en fornemmelse for disse personer, der gør hans præsentation af dem vældig personlig og varm.

Den sidste 1/5 af bogen er forbeholdt tiden fra 1960 og frem til i dag. Her mister forfatteren sin gnist. Det nutidige stof fremstilles hovedsageligt i tørre tal og har karakter af ren opremsning. Hvor det historiske stof fortolkes og relateres til samtidens øvrige vigtige og interessante forhold og begivenheder, er det som om det nutidige blot er statistikker, nedfældet i bogen uden nogen egentlig analyse. Derfor bliver denne del af bogen kedelig og uinspirerende læsning. Hvorfor skulle denne del med?

Trine Ravn

Jens Bonke (red.): Levevilkår i Danmark. Statistisk oversigt 1997

København, Danmarks Statistik og Socialforskningsinstituttet, 1997. 444 sider. ISBN 87-501-0999-5. Kr. 198,-.

Denne nyttige bog udkommer nu for sjette gang – den første kom i 1976. For folk der studerer samtiden er den et fortrinligt hjælpemiddel, som dels fortæller, hvor vi står på en lang række områder og dels giver udviklingen siden seneste udgave, som udkom i 1992.

De emner eller områder, der behandles er i udvalgt befolkningen og befolkningsudviklingen, familien, boligen, børn og ældre, men også arbejde og fritid, økonomi, sundhed og uddannelse.

Bogen er meget hensigtsmæssigt opbygget: man begynder med en generel sammenfatning, og i de enkelte kapitler er der, som indledning, en redegørelse for hovedpunkterne i kapitlet, altså det man kan udlede af de efterfølgende statistiske oplysninger i tabeller og grafer. Fx er der i befolknings-kapitlet denne oplysning, som måske vil undre mange: Andelen af udenlandske statsborgere er steget fra 1.9 % i 1980 til 4.5 % i 1997. *To tredjedele af disse er kommet til landet fra Europa og Nordamerika.*

I fritidskapitlet kan man se, at der er færre som læser avis, samtidig med at den tid voksne tilbringer foran fjernsynet er steget fra 1 time i 1984 til 2 timer og 45 minutter i 1995. Forbruget af fjernsyn stiger med alderen – højest er derfor pensionisternes med 4 timer om dagen.

Også i familie kapitlet er der resultater, som det er nyttigt at kende – at den gennemsnitlige vielsesalder er steget med ca. 5 år. Og man kan også læse, at arbejdsdelingen i hjemmene stadig er skæv.

Da bogen beskæftiger sig bredt med levevilkårene og dens oplysninger er letforståelige, anbefaler udgiverne den til brug i undervisningen. Der er derfor et særligt kapitel om statistik i undervisningen, hvor der gøres rede for formålet med den offentlige statistik og om hvordan man læser tabeller. Også indsamlingsmetoderne og fejlkilderne er beskrevet.

Det har for øvrigt været en nyttig bog for Nationalmuseet, som netop i 1997-98 har

planlagt en udstilling om det 20. århundrede. Det er jo nyttigt for kulturhistorikere at kende nogle størrelsesordner.

George Nellemann

Inge Adriansen:

Det sønderjyske kaffebord – et samspil mellem nationalpolitik og kosttradition

Grænseforeningens Årbog 1998, udgivet som særtryk, 46 sider. Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, Postboks 1530, 1020 København K., tlf. 33 11 30 63.

Grænseforeningens årbog 1998 bringer en stor artikel af Inge Adriansen ikke om sønderjyske kaffeborde, men om *Det sønderjyske kaffebord*. Kaffeborde blomstrede også i andre landsdele fra slutningen af 1800-tallet, især i velstillede gårdejermiljøer, men i Sønderjylland fik det sin særlige udformning og ritual.

Inge Adriansen redegør for kaffebordenes rødder fra 1860'erne og fremefter, beskriver blomstringstiden ca. 1890-1914 og placeringen i nationalitetskampen.

At Sønderjylland var under tysk styre 1864-1920 fik sin betydning – også for kaffebordene. De danske forsamlingshuse fik kun sjældent spiritusbevilling, altså ingen kaffepunch og grog, men i stedet et overdådigt opbud af bagværk. Mange af kagerne var af den slags som også var på mode andre steder både i Nordtyskland og Danmark, men sønderjyderne fastholdt gamle typer som gode råd og forskellige slags søsterkager, og rækkefølgen af de 7 slags bløde og de 7 slags hårde kager var særegen. Det samme var skikken med at lade kagefader gå rundt, så gæsterne kunne opbygge hver sit lille lager på kaffestellet sidetallerken – praktisk, når kaffebordet var en del af folkelige møder med fællessang og talere, der ikke hele tiden skulle forstyrres af kagefadernes raslen.

Kaffebordene hører også hjemmene til, og her konkurrerede husmødrene på livet løs. Storhedstiden var ca. 1890-1914, men med nye højdepunkter omkring Genforeningen 1920, besættelsen 1940-45 og den efterfølgende fornyede grænsekamp. Efter en afmatning mærkes i 1990'erne en fornyet interesse, evenement-kulturen skal have sit at samles om. Arrangører af begi-

venheder søger efter det særegne, og de interesserer sig næppe for Inge Adrian-sens redegørelse for, at kaffebordene måske ikke er helt så enestående, som myten kræver. Det véd hun godt, og hun skriver da også klogt om de mange tiltag til at fastholde *forestillingen om det sønderjyske kaffebord som noget ganske ene-stående. Det vil denne artikel sikkert også gøre – uanset konklusionen – og det gør ingenting. For kaffebordet i Sønderjylland har været noget specielt i kraft af kage-typerne, kagenavnene og serveringen og ikke mindst ved at vise samspillet mellem den lille og den store historie.*

Sidste afsnit er et velvalgt udvalg af opskrifter, der sætter dem, der skulle have lyst til det, i stand til at genskabe et kaffe-bord.

Artiklen bygger på de undersøgelser og indsamlinger, som Museet på Sønderborg Slot har foretaget siden 1971, bl.a. publi-ceret i Folk og Kultur 1979. Den forelig-gende artikel er en viderebearbejdning, velskrevet og veloplagt. Artiklen er ud-sendt som særtryk af Grænseforeningen.

Else-Marie Boyhus

Historical Studies on Folk and Traditional Music

Edited by Doris Stockmann & Jens

Henrik Koudal

Danish Folklore Archives & Museum Tus-culanum Press. Copenhagen 1997, 260 sider, illustrationer og nodeeksempler. ISBN 87-7289-441-5. Kr. 250,-.

I april 1995 samledes ca. 30 forskere fra 15 forskellige lande i København for at drøfte folkemusikalske emner ud fra histo-riske kildestudier. Gruppen, som er en stu-diekreds under *International Council for Traditional Music*, havde på sin 11. konfe-rence valgt at koncentrere sig om to hovedtemaer: 1) *Traditional music be-tween urban and rural communities* og 2) *Music and work*. Resultatet er blevet den-ene udmærkede bog med en række læse-værdige artikler, 13 på engelsk og 9 på tysk.

Tema 1 behandles mest omfattende og underinddeles i fire afsnit efter geografisk-kulturelle kriterier: Baltikum, Central-

europa, Balkan og lande uden for Europa. Forfatterne skildrer, hvordan skiftende tiders politiske begivenheder og sociale omvæltninger har ført til forskellige stil-udviklinger i folkemusikken. Ud fra gamle retsprotokoller, provstearkiver, rejsebeskri-velser, middelaldermanuskripter, spille-mandsbøger etc. belyser de, hvordan musiklivet var organiseret før i tiden. Dertil kommer deres egne erfaringer, som de har erhvervet gennem personligt feltarbejde, og som sammen med den historiske viden kan øge forståelsen af nutidens traditio-nelle musik. Her skrives mest om instru-mentalmusikken, hvilket er meget natu-rligt, eftersom forbindelsen mellem by og land navnlig formidledes af landsbyspille-mænd og professionelle bymusikere på forskellige niveauer. Men også på det sanglige område ses en vekselvirkning mellem by og land, fx hører vi om, hvordan humoristiske og sarkastiske sange i bul-garske byer har lånt melodiske og rytmi-ske træk fra landsbysangen, og hvordan en gammel sangteknik, som tidligere anvendtes af nomader i Tyrkiet, nu er bevaret i instrumentale versioner og gen-nem bymusikere videreudvikles til en slags kunstmusik. Tema II omhandler bl.a. dan-ske arbejds-sange, litauiske høstsange, kvinders flerstemmige sang i Portugal og brugen af posthornsignaler.

Som sagt er det nyttigt at kende histori-en for at forstå musikken. På den anden side kan analysen af selve det musikalske stof undertiden blive afgørende for be-stemmelsen af genreens oprindelse og lige-frem være med til at påvise historiske sammenhænge.

Det er en fin bog – lædigt indhold, omhyggeligt redigering og pænt tryk.

Birthe Trærup

Claus M. Smidt:

Det Nu Forsvundne Christianshavn

Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1997. ISBN 87-7717-109-8. Kr. 98,-.

Som den himmelråbende lokalpatriot jeg er, greb jeg begærligt den lille bog om det forsvundne Christianshavn, da jeg fik den til anmeldelser. Jeg skimmede de sider, som beskrev Christianshavns grund-

læggelses- og udviklingshistorie, og satte mig til at svælge i de smukke billeder af det smukke gamle Christianshavn. Jeg har boet på Christianshavn i 30 år, og har altid været en ivrig læser af tilgængeligt materiale om bydelen.

Da jeg senere læste denne bog grundigere, genkendte jeg både i teksten og i mange af billederne eksempler fra det spændende værk om Christianshavn i serien »København før og nu – og aldrig«, af samme forfatter. Men det gør ikke denne bog dårligere. Det er en imponerende kortfattet og alligevel omfattende og grundig indføring vi læsere får i den christianshavnske opbygningshistorie. Og billedteksterne følger fint den historiske tekst op, ofte med en god perspektivering, som da forfatteren viser et foto fra 1900 af de nyplantede elmetræer langs kanalen, som han derefter fortæller blev fældet i vinteren 1997.

Det er en bog, der sætter mange følelser igang, og jeg tror ikke, at det kun er beboerne på Christianshavn, der bliver påvirket. Det er vel altid voldsomt at blive gjort opmærksom på liv og kultur som forsvinder, selvom vi alle ved, at netop liv skal leves og kultur skal udvikle sig med livet, hvadenten vi bryder os om resultatet eller ej.

Der er dog en fase i det christianshavnske liv, som jeg ikke ønsker tilbage, og det er fængselsperioden. Der er adskillige billeder af de monumentale fængselsbygninger, og så er der et skrækindjagende billede af en gudstjeneste i kvindefængslet, hvor enecellefangerne sidder i hver sin bås i kirken, mens præsten står i 1. sals højde, for at kunne se ned til og på hver kvinde.

Disse fængselsbilleder er urovækkende, men ellers virker bogens billeder smukke, interessante og æstetiske. Det er vanskeligt at forestille sig, at der har levet mennesker i de omgivelser, som disse billeder viser, og forøvrigt også når man læser teksten. Den christianshavnske befolkning glimrer næsten konsekvent ved sin manglende tilstedeværelse. Der er naturligvis billeder af mennesker, men man fornemmer ikke, at de hører sammen med de omgivende bygninger. Vi mangler billeder af mennesker, som boede og levede i denne bydel. Eller de som arbejdede på B&W, lossede skibene, og de som snakkede

med hinanden gennem vinduerne, findes der ikke nogen billeder af dem?

Måske er det ikke denne bogs opgave at vise livet på det gamle Christianshavn, vinklen er tydeligvis rettet mod bydelens arkitektoniske udvikling, men i disse tider, hvor det er nemmere at gøre sig bagved det smukke og æstetiske, ville det være velgørende, hvis nogen også ville lave en bog om de menneskelige dimensioner på det smukke Christianshavn.

Jane Lyththans

lørn Piø:

Det festlige år

København, Sesam, 1997. 169 sider, ill. ISBN 87-7801-407-7. Kr. 168,-.

Piøs lille bog med ovenstående titel, smukt og solidt indbundet og forsynet med en række ældre billeder, bl.a. fra Ill. Tidende, er velskrevet og har en række gode, relevante citater. Det er jo fuldt ud forståeligt, at et så omfattende emne må få en skitsemæssig karakter på den tilmålte plads, og de enkelte emner bliver gjort mere eller mindre kortfattet. Mors dag m.fl. får dog en ret fyldig behandling, men så er der heller ikke publiceret ret meget på dansk om disse fester, der er kommet ret sent ind herhjemme.

Stoffet er opdelt i en række emner, hvert med litteraturhenviisninger, der yderligere er suppleret med et sagregister, sådan at læseren får mulighed for at få svar på mange spørgsmål. I det store hele er bibliografien tilfredsstillende. Det gælder dog ikke afsnittet: Gæt og gæk med bindebrevene. Her kunne man have henvist til Johs. E. Tang Kristensen, Danske Bindebreve (Sprog og Kultur 1933) eller min egen Fynske Bindebreve (Odense 1960), der indeholder en udførlig gennemgang om idé, udformning og brug, hjemsted, modtager og afsender samt ialt 30 illustrationer af bindebrev fra o. 1630 til 1889.

Stort andet er der nok ikke at tilføje. Ved afsnittet om påsken kunne man meget vel have nævnt Kai Uldall, Nogle Påskeskikke (Fynsk Hjemstavn 1934) og hans Påskeæg i Danmark, som ganske vist er kort – og på fransk (i Schw. Archiv für Volkskunde 1958).

Holger Rasmussen

Niels Jul Nielsen: Tuborg.
Arbejdsliv og dagligdag 1955-95
155 sider, ill. ISBN 87-89384-55-5. Kr. 148,-.

Bryggeriet Tuborg eksisterer ikke mere som selvstændig virksomhed. I 1970 blev Carlsberg og Tuborg fusioneret, og i takt med udbygningen af det nye bryggeri i Fredericia blev produktionen på Tuborg gradvis skåret ned, således at »Tuborg« nu kun fremstilles der. Trods disse voldsomme ændringer eksisterer »Danmarks første Pilsner« dog endnu i bedste velgående og dækker stadig en betragtelig del af ølmarkedet.

Inden den store københavnske arbejdsplads blev nedlagt, foretog Nationalmuseet i efteråret 1995 en samtidundersøgelse af arbejdsforholdene på den næsten 125-årige virksomhed, og denne dokumentariske etnologiske undersøgelse danner grundlag for bogen.

Mens produktionsgangen og de tekniske processer på bryggeriet er velkendte og desuden kan uddybes ved hjælp af virksomhedens arkiv- og regnskabsmateriale, kan det daglige arbejdsliv i de enkelte afdelinger være vanskeligt at belyse. Målet for undersøgelsen har derfor været at anskue og indsamle de mange u håndgribelige vidnesbyrd, der kan belyse bryggeriet som ramme om arbejdslivet. Ved hjælp af interviews, erindringer, billeder og genstande er der tilvejebragt et materiale, der kan fortælle om de ansattes opfattelse af arbejdsforholdene på bryggeriet. Da skildringen hviler på udsagn fra de ansatte om forholdene i mands minde, begrænser den sig til perioden 1955-95. Kun overenskomstansatte, dvs. den gruppe, der tidligere betegnedes som arbejdere, er omfattet af undersøgelsen. Formænd og funktionærer er også med, men hovedvægten er lagt på arbejderens forhold.

Ud over det indsamlede materiale er der brugt oplysninger fra bryggeriernes arkiver, Statistisk årbog, arbejdsrapporter m.m., og for at kunne udnytte de mange udsagn om arbejdslivet gives korte rids af de enkelte afdelingers placering i bryggeriets samlede arbejdsproces. Under gennemgangen af den enkelte afdelings specifikke produktion indflettes, ofte i form af citater, arbejderens opfattelse af arbejdet

og atmosfæren på arbejdspladsen. Alle vigtige sider er søgt inddækket, og under indsamlingen, der stod på et par måneder, blev alt indført i dagbøger, ligesom interviews blev optaget på bånd. For at sikre et ensartet materiale udvalgte kvinder og mænd i nogenlunde samme forhold, som de var repræsenteret i de enkelte afdelinger, og hovedparten af meddelerne havde været ansat på Tuborg i mindst tyve år.

Undersøgelsen giver et godt indblik i selve arbejdslivet på en stor arbejdsplads, forhold som ofte helt forbigås i mange virksomhedsbeskrivelser. I reglen får man alt at vide om ledelsesforhold, og om den økonomiske og tekniske udvikling, mens de ansattes arbejdsvilkår, deres meninger om arbejdsgange, arbejdstilrettelæggelse, deres indbyrdes forhold og deres evt. forslag til ændringer eller forbedringer i det daglige arbejde kun sjældent belyses.

Arbejdet på Tuborg blev af arbejderne opfattet som godt eller dårligt, og de kunne stort set selv vælge den arbejdsform, de foretrak. Nogle blev ikke afskrækket af ensformigt arbejde, men ville helst til staidighed arbejde med det samme uden større ændringer, mens andre foretrak afvekslende eller skiftende arbejde. Valget afhang af den enkeltes gemyt, og havde man en gang valgt, var det meget få, der skiftede til andet arbejde. Enhver havde sin plads i hierarkiet, men på grund af rationaliseringer udviskedes visse grænser bl.a. mellem kvinde- og mandearbejde, og også aflønningerne blev her ændret, men kvindernes løn vedblev at halte efter mændenes.

Den stigende automatisering betød en udskiftning af bryggeriarbejdere med mekanikere, og mens det før var ancienniteten der spillede en rolle, blev det nu den enkelte medarbejders brugbarhed i produktionen der blev afgørende. Arbejdsdragterne blev mere ensartede, således at man ikke som tidligere straks kunne se, hvilken faggruppe folk tilhørte. Man får et godt indtryk af de voldsomme ændringer fabrikken undergik som følge af rationalisering og automatisering. I løbet af perioden blev personalet reduceret fra ca. 3000 i 1976 til knapt 500 ved lukningen i 1995.

Man orienteres grundigt om arbejdsforholdene på Tuborg, og de mange fotos og

tegninger er en vigtig side af beskrivelsen. Alt er ikke kommet med i bogen, men originalmaterialet kan med visse begrænsninger, bl.a. hensynet til meddelernes ønske om anonymitet, benyttes i Nationalmuseets afdeling for Nyere Tid.

Undersøgelser af denne art kræver, at den enkelte meddelers oplysninger vurderes meget nøje. Hvordan kan man sikre sig, at den enkeltes udsagn er udtryk for den generelle holdning på virksomheden? Står man over for en kværlulant, en som har været udsat for chikanerier eller på anden måde har været i klemme, eller har man en for sig, der nøgternt kan vurdere forholdene og sin egen placering i den større sammenhæng. Efterhånden som etnologen vinder indpas på arbejdspladsen og bliver accepteret som en naturlig del af arbejdsdagen, øges mulighederne for at bedømme forholdene på en uvildig måde, og gennem mange interviews og grundige sammenligninger vil man kunne nå frem til et, så vidt det nu er muligt, sandfærdigt billede af forholdene. Selv om et par måneder til indsamling af så stort et materiale ikke er meget, så ville yderligere undersøgelser sikkert ikke have ændret det helhedsbillede, der her fremlægges. Tidsfristerne er jo for museumsmandens indsamling af vidnesbyrd altid knap.

Bogen indgår i Nationalmuseets serie »Danske arbejdspladser 1800-2000«. Initiativet hilses velkommen og ønskes god fremgang.

Poul Strømstad

Mette Skovgaard (red.):

Landbrugskonsulenter fortæller

Om landbrugskonsulenternes liv og virke fra 1930'erne til vor tid. Landbohistorisk Selskab 1996. 110 sider. Sælges fra Dansk Landbrugsmuseum, Auning. ISBN 87-7526-6. Kr. 148,-.

Landbrugserhvervet har i stigende tempo ændret sig inden for den sidste menneskealder. Størst forandring er der sket i de sidste to-tre årtier, hvor antal gårde og husmandssteder er reduceret fra 160.000 til under det halve som led i den strukturændring landbruget har undergået.

For at indsamle den viden de tidligere

landmænd besad om deres erhvervsudøvelse og virke, iværksattes, på initiativ af Landbohistorisk Selskab, gennem Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) i 1990 en udsendelse af spørgelister til ældre landmænd med henblik på i tide at indsamle deres erindringer.

Arbejdet blev i 1992 fulgt op af Selskabet idet NEU's leder, museumsinspektør Mette Skovgaard, udarbejdede en spørgeliste om landbrugskonsulenter og deres virke, udsendt gennem Foreningen danske Landbrugskonsulenter til de tidligere medlemmer. Det er uddrag af dette indkomne erindringsmateriale, som den foreliggende publikation bygger på.

Bogen består af en række centrale kapitler om de forskellige fagkonsulenters virkeområder: planteavl-, husdyrbrugs- og regnskabskonsulenter. Desuden et kapitel om driftsøkonomi, foreningsliv, politisk virke og særlige beskæftigelser. Afsluttende bringes et tilbageblik. Bogen er forsynet med noter, litteraturliste, sted- og navneregister samt et sagregister.

Staten ansatte de første konsulenter i 1860'erne og fra 1887 støttedes ansættelse af private husdyrbrugskonsulenter. I 1890'erne øgedes støtten til »private foranstaltninger til planteavlens fremme«, hvorefter de enkelte landboforeninger ansatte konsulenter. 1907-08 kom de første konsulenter på planteavlssområdet og i 1915 ligestillede regnskabs-, grundforbedrings- og havebrugskonsulenter med planteavlskonsulenterne. Det samlede antal konsulenter var i 1920 nået op på i alt 208.

Der var fra starten tale om et samarbejde mellem konsulentforeningen Landbo- og husmandsforeninger. De lokale foreninger var i reglen sammensluttet i kreds- og amtsforeninger, hvor så konsulenten var ansat.

Det er i perioden fra 1800-tallets slutning til omkr. 1930, at grundstrukturen udvikles til den konsulentordning vi kender i dag. Det gælder organisation, statstilskud og specialisering op de forskellige fagområder. Under landbrugets skiftende vilkår og forudsætninger er siden hen foregået en tilpasning. I takt med den stigende økonomiske og tekniske udvikling samt nye produktions- og afsætningsvilkår øge-

des behovet for rådgivning. Men udviklingen indebar samtidig, at mange lokale landbo- og husmandsforeninger ikke læn- gere havde råd til egne konsulenter. Føl- gerne heraf blev sammenslutninger af landbrugskonsulenterne i de velkendte, foreningsstyrede konsulentcentre. En karakteristisk dansk model set i internatio- nalt perspektiv; på en gang brugerstyret og brugerfinansieret, helt specielt i forhold til de fleste europæiske lande.

Bogen giver sig ikke ud for at være en samlet fremstilling af den danske konsu- lentvirksomhed gennem den forløbne pe- riode. Men den giver et godt indblik i hovedlinjerne for landbrugskonsulenter- nes placering og virksomhed i de lokale foreninger på baggrund af datidens land- boforhold og udviklingen i dansk land- brug, som den er forløbet siden 1930'erne.

Et gennemgående træk i beretningerne er de relativt primitive og enkle forhold hvorunder de fleste konsulenter – gift eller ugift – startede deres virke ude i landsog- nene. Om den daglige arbejdsdag, begyn- dende med telefontid fra tidlig morgen hvor medlemmerne indtelefonerede deres problemer. Så på cyklen i al slags vejr ud på en ofte lang dagsrute for at løse de forskellige, praktiske gøremål. Hertil i adskil- lige af årets dage atter ud om aftenen til markvandring, undervisning eller foredrag rundt om i kredsen, ofte langt fra hjem og familie. Og hvis konsulenten så, som i fle- re tilfælde, ikke blev tilbudt overnatning hos foreningens formand var det ensbety- dende med en lang hjemtur ved midnats- tid. Kort søvn og atter tidlig op næste mor- gen, klar ved telefonen. Ferie og fritid var yderst begrænset, familien så man ikke meget til, og lønnen var ikke overvælden- de de første mange år, indtil der kom mere ordnede forhold. Konsulentarbejdet fore- gik stort set på det gamle, traditionelle bondesamfunds præmisser, skønt der var tale om højt fagligt uddannede konsu- lenter.

Det hjalp dog betydeligt da cyklen blev udskiftet med bilen. Det lettede transpor- ten af konsulentens forskellige remedier til f.eks. jordprøver mv. som det kunne være vanskelig at transportere på cyklen ad de ujævne jordveje.

I bogens tilbageblik berøres konsulen-

tens forhold til den strukturændring der foregik i dansk landbrug siden 1960'erne og de følgevirkninger det fik for konsulent- virksomheden – jordbrugets mekanisering, tilbagegang i malkebesætningerne til 1/3 af det oprindelige, omlægning til svineavl med stor besætningsstørrelse og stald- bygning i hidtil usete dimensioner. Alt sammen i takt med brugsnedlæggelse og sammenlægning af jorde samt rationalise- ring og specialisering af landbruget, der fra at de enkelte brug var ramme om fami- liens produktions- og forbrugsenhed med en særlig livsstil ændrede sig til at være et erhverv på linje med andre selvstændige erhverv i det industrialiserede samfund.

»Landbrugskonsulenter fortæller« er be- retningen om en enkel, men særdeles rele- vant side af udviklingen i den danske land- brugshistorie. Bogen giver i kraft af at den enkelte meddeler beretter om sit eget livs- forløb, et godt og menneskenært indblik i et aktuelt og omdiskuteret erhverv – dansk landbrug – som man her ser ud fra en ny vinkel. En branche, der i generationer har indtaget en førsteplads i det danske sam- fund. Men som i sin nuværende omstruk- turering, med stærkt reduceret antal brugsenheder og beskæftigede, i dag er genstand for den omfattende debat om landbrugets aktuelle situation. En debat om hvordan erhvervet – ved hjælp af dets konsulenter – fremover skal varetages af dets udøvere, set i lyset af hvordan sam- fundet fremover vil prioritere det danske landskab og det overordnede kulturmiljø, hvis dagsorden næppe længere vil blive sat af landbrugerne.

Gunnar Solvang

Peter Kr. Iversen: Schackenberg-billeder

Godsinspektør H. C. Davidsen og hans fotografiapparat. Sønderjyske billeder bind 6. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland og Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. 76 sider, rigt illustreret. ISBN 87-7406-094-5. ISSN 0904-5880. Kr. 95,-.

Det er en god og omhyggelig bog forhen- værende landsarkivar Peter Kr. Iversen har skrevet om godsinspektør H. C. Davidsen og hans fotografier. »Schackenberg-bille-

der« hedder bogen, formentlig for at lokke flere købere til i disse royalistiske tider; men der er nu meget andet end Schackenberg i bogen.

Iversen stammer fra Bønderby ved Møgeltønder og har kendt Davidsen fra lille som én man skulle tage hatten af og bukke for. Davidsen havde flere talenter. Ikke blot var han dygtig til sit arbejde, som han havde fra 1902-1951; han virkede også som arkitekt, præget både af den noble vestslesvigske byggestil og af Bedre Byggeskik; han var musikalsk og forlystelsesråd ved godsets jagter, for greven selv var ikke nogen stor jæger; han tegnede, og han fotograferede.

Iversen har udvalgt godt 100 af hans fotografier, landskaber, mennesker, huse, og det lys der svøber sig om det hele. Der er perler imellem. Portrætter af venen, lurifaxen og redaktøren Skovrøy fra Tønder er en sådan, han har et uforlignelig glimt i øjet. Det mest markante af Davidsens portrætter er dog det berømte af bedemanden, eller bydemanden som det hedder dernede, Marcus Snedker, fra 1913. Det er den dystre alvor i egen person, med blikket rettet mod det hinsidige. Alene dette fotografi giver Davidsen en plads i dansk fotografis historie.

Eske K. Mathiesen

Peter Dragsbo:

Harndrup – et sogn på Humleegnen

Udgivet af Støtteforeningen for Lokalhistorisk Arkiv i Ejby Kommune, 1997. 96 sider, ill. ISBN 87-986709-0-5. Kr. 120,-.

Vends 1997

Årbog for Lokal- og Kulturhistorie på Nordvestfyn. Vends Herreds Udgiverselskab, 1998. 81 sider, ill. ISBN 87-986709-0-5. Kr. 110,-.

Det dufter sødt og frisk af humle, æbler, kirsebær og jordbær fra den bog om Harndrup sogn, som Peter Dragsbo og en gruppe lokale kulturhistorikere har skrevet. Vi er i humleegnen på Nordvestfyn og på en frugtegn, og disse emner er udmærket dokumenteret; derudover får man at høre om kulturlandskabet, om bebyggelsen, om tobaksavl og halmmåttevævning un-

der krigen og senere, om forretningsliv og foreningsliv, om dilettant – og om Sigfred Pedersen der kommer herfra men rejste til København, blev cand.polit. og sang om våren der går igennem Nyhavn, især på den mindre pæne side.

Bogen om Harndrup er en fortælling om en by, om et sogn og en egn. Allermest er det dog en fortælling om det almindelige, slidsomme, besværlige og fornøjelige liv. Det er en fortælling med mange detaljer, som folk på egnen vil sætte pris på, og det er dem bogen først og fremmest henvender sig til, bogens erklærede formål er at »styrke den lokale historiske og kulturelle identitet og selvforståelse«. Desuden er den tænkt som en opfordring til at forske videre.

En særlig styrke har bogen i de fine fotografier, af humleplukning, af pletten i Harndrup Skov hvor de to små huse lå, af måttelæsning på stationen, af dilettantkomedier og gymnastik. Det prægtige udgangsbillede viser stynning af popler i Fyllested. Sneen ligger endnu, og manden med ris under armen tegner en klar vinter-skygge på det gamle træ.

Lad mig fra samme område nævne den udmærkede årbog for lokal- og kulturhistorie på Nordvestfyn »Vends 1997«. Her er også en artikel om Vestfyns Humlemagasinet i Harndrup, desuden andre læsværdige artikler, især den om Middelfart Museums hattesamling. Den er frembragt af modehandlerske Emilie Schmidt, der i 1868 etablerede sig i Middelfart. Adskillige af de kunstfærdige og charmerende hatte er afbildet, mange af dem med en lille fjer på.

Eske K. Mathiesen

Søren Manø:

Mette Magrete Twistman. Danmarks første kvindelige urmager

1741-1827. Ølgod Museum 1997. 126 sider, 118 ill., heraf 100 i farve. ISBN 87-983110-5-0. Kr. 240,- indb.

Et eksempel på positiv særbehandling. Her har Søren Manø skrevet en bog om en urmager, hvis bevarede produktion ikke er stor og heller ikke sofistikeret, for at sige det mildt. Har urmageren været en

mand, havde han fået nogle linier i et oversigtværk. Nu er urmageren en kvinde og får en hel monografi, overdådig både hvad indhold og udstyr angår.

Det er også mærkeligt, for da urmageren, Mette Magrete Tvistman, levede 1741-1827, stred det mod naturens orden eller i det mindste mod håndværks skik og brug, at en kvinde satte sit navn på et håndværksprodukt. En kvinde kunne dengang ikke bliver udlært som håndværker og da slet ikke blive mester.

En håndværksmesters enke kunne få lov at føre sin afdøde mands værksted videre, så længe hun forblev ugift. Men hun skulle ansætte en mestersvend til at forestå værkstedet, og der skulle stå den afdøde mesters navn eller stempel på værkstedets frembringelser. Sådan var det i hvert fald inden for de stemplingspligtige fag.

Mette Magrete satte sit eget navn på sine ure. På nogle står hendes pigenavn Mette Magrete Christens Datter, på andre giftenavnet Mette Magrete Tvistman, på et enkelt Mette Magrete Tvistmans Enke og på mange blot Mette Magrete Urmager. Søren Manø løser ikke gåden, men han giver vægtige bidrag til dens løsning.

Mette Magretes mand var landurmager. Hun overlevede ham i 58 år. Deres søn blev urmager. Løvrigt var hendes fader smed og urmager, og hendes to brødre blev degne og urmagere. Det kan forklare, at hun kunne fremstille ure. Havde hun blot fulgt reglerne og sat sin mands navn, Johan Ahlert Tvistman, på urene, var der ikke noget problem. Men så havde vi næppe fået denne monografi.

Kapitel 1-3 er personalthistorie og handler om Mette Magrete, hendes børn og hendes søskende. Søren Manø følger Mette Magrete gennem arkivernes papirdynger fra Geil ved Christiansfeld, hvor hun blev gift og fik børn, over Vejle til Ølgod sogn, hvor hun opholdt sig en halv snes år (og det er grunden til, at Ølgod Museum og Søren Manø, fhv. leder af dette museum, har taget hende til sig), videre til Holstebro, hvor hun boede i en snes år, og til sidst til Snebjerg ved Herning, hvor hun døde i en alder af 86 år.

Kapitel 4 handler om landurmagerens teknik. Det er skrevet af forskeren Jens

Kongsted Lampe, der i tidens løb har samlet oplysninger om og skrevet om næsten alle Danmarks urmagere. Kapitlet har tidligere været trykt andet steds, men passer fint ind her.

Kapitel 5 er en analyse af Mette Magretes ure. Her og i 6. kapitel har Søren Manø fået bistand af samleren og kenderen, urmagermester Hans P. Korsgaard i Varde. Søren Manø har fundet 31 standure og 1 hængeur med Mette Magretes navn (1997, siden er der fundet flere). Urenes trækasser er i store træk ens med hoved, pendulkasse og fod, men er forskellige i det dekorative. Det antages, at de er lavet af forskellige landsbysnedkere. Enkelte måske af Mette Magretes broder, urmager og degn i Seest, der også skal have lavet urkasser.

Hovedparten af urværkerne er derimod ensartede. Det er enkle 1-døgns værker med gangværk og slagværk side om side mellem to lodrette jernplader. De to værker drives gennem en endeløs snor af eet enkelt lod. Gangværket har hagegang og sekundpendul. Slagværket sidder i urets højre side, hvad der skal være enestående. Mette Magrete er speciel. Det er blandt bogens mange fortjenester, at disse simple 1-døgns ure tages op til behandling. De er hidtil blevet overset i den danske litteratur om gamle ure og indtil for 25-30 år siden også i den udenlandske.

6. kapitel er et katalog over de 32 ure med Mette Magretes navn. Desuden medtages 2 standure med sønnen Ahlert Peter Tvistmans signatur, 1 ur og 3 urværker, signeret af Mette Magretes ældste broder Jens Christensen Lindum i Nagbølle, samt 1 ur, signeret af den anden broder Niels Christensen Høy i Seest. Hvert ur får to sider i kataloget. På den ene side er der et farvefotografi af hele uret i dets nuværende stand. Ved siden af billedet er der rubrikker med oplysninger om Ejer, Historie, Urkasse, Urværk, Urskive og Datering (men hvor er målene?). På den anden side er et helsides farvebillede af urskiven. Fotografierne er taget af Palle Hestbech i Ølgod og er af høj kvalitet.

Kataloget er forbilledligt med dets store billeder og systematiske oplysninger. Det viser desuden, at det er værd af beskæftige sig indgående med en landurmagers

frebringelser. Måtte andre følge i Søren Manøes fodspor med undersøgelser af andre urmageres værker, selvom der – mig bekendt – ikke er andre kvindelige urmagere i laugstiden end Mette Magrete Tvistman.

Til slut må det nævnes, at bogen er bemærkelsesværdigt smukt trykt og tilrettelagt (Rosendahl i Esbjerg). Når øjet glider hen over de smukke sider med de mange oplysninger, kan man ikke lade være med at tænke på, at bag al denne pragt og viden står Ølgod Museum og dets (fhv.) leder, og at Ølgod Museum ikke er blandt vore store museer. Tanken luner i disse spare- og nedskæringstider og glider videre til banken, de to privatpersoner og de 6 fonde, der har gjort udgivelsen mulig.

D. Yde-Andersen

Peter Blumensaadt, Jens Hjort Hansen, Lise Høyrup og Peter Korsgaard:

Erhverv, der forsvinder – og hva' så?

Udgivet af LAVA: Lokal Arkiver i Vestsjælland, 1997. 143 sider, ill. ISBN 87-9828-3-9. Kr. 95,-.

Lokalarkiverne i Vestsjællands amt igangsatte i 1996 en kampagne, hvis formål det er »at indsamle materiale, erindringsstof, fotos og arkivalier, der kan belyse erhverv, der er ved at forsvinde«. Hovedsigtet har været at få dokumenteret erhvervenes betydning for lokalsamfundenes liv inden det er for sent. I den foreliggende bog er der samlet en række eksempler på ny viden om forsvundne erhverv, og om de overvejelser, problemer og erfaringer, de enkelte arkiver har haft under arbejdet med indsamlingen.

Emnet er i artiklerne grebet meget forskelligt an. Nogle skildrer en virksomhed eller et erhvervs udvikling og/eller afvikling, som resultat af de teknologiske eller erhvervsmæssige ændringer i lokalsamfundet. Her kan for eksempel nævnes beskrivelsen af en kontrolassistents omflakkende arbejde, eller historien om Holbækegnens mergelselskab, hvis korte, men hektiske »liv« er en del af landbrugs-samfundets historie. Andre er erindringer, der fortæller om ændringer i arbejds-metoder, arbejdsmiljø og arbejdsforhold. Syer-

skan fortæller om sin uddannelse på en lille systue, akkordarbejdet på skjortefabrikken og arbejdet som hjemmesyerske for en forretning i København. Der fortælles også om sadelmagerværkstedet, der efterhånden i tredje generation med baggrund i udviklingen er blevet til møbelforretning og et værksted med møbelpolstring. Interessant er fortællingen om kaffe-Karen i Tølløse – en kvindelig erhvervsdrivendes historie – der er et godt eksempel på, at kvindernes historie og betydning i lokalsamfundet bare venter på at blive gjort synlig. Som et eksempel fra provins-byens erhvervsliv og kulturhistorie kan nævnes den nærmest genealogiske udforskning af biografernes historie i Slagelse, der i tyverne havde plads til hele 3 biografer.

Andre af bogens artikler beskæftiger sig med metodiske problemer og vanskeligheder ved at benytte forskellige typer af kildemateriale. Folketællingerne er en god kilde til lokal historie, men ændringer i registreringer og den vekslende kvalitet af tællingerne over tid giver store problemer, hvis man ønsker at se, hvorledes sognets erhvervsmønster ændrer sig over en lang periode.

Bogens tekster underbygges af mange billeder og illustrationer, der udover det illustrative er gode kilder til forståelse af de forsvundne erhvervs historie.

Konsulent for LAVA Lise Høyrup kommer i flere artikler ind på de vanskeligheder kampagnen er stødt på undervejs. Det er ikke kun arbejdet med at opspore og indsamle kildemateriale. Et andet spørgsmål har været, hvordan lokalarkiverne har skullet organisere selve indsamlingen, samt hvorledes den indsamlede viden og specielt det indsamlede kildemateriale kan formidles til offentligheden på et senere tidspunkt. Man fornemmer, at deltagernes forskellige tilgangsvinkler og interesser i kampagnen indimellem har skabt diskussioner. En stor del af arbejdet er båret af frivillige med interesse for deres lokale historie, men opgaverne kan på et tidspunkt overstige selv de mest entusiastiske barfodshistorikere, hvilket en projektpåtegning også må tage højde for. De beskrevne erfaringer kan forhåbentlig bruges af andre, der vil gå igang med lignende projekter.

Bogens sidste artikel er en grundig oversigt over de hjælpemidler, der findes, hvis man vil give sig i kast med erhvervenes historie, der hvor man bor.

Det er et godt projekt LAVA har startet op med indsamling af materiale til dokumentation af »Erhverv, der forsvinder«. Bogen beskriver overbevisende, hvor vigtigt det er *nu* at få indsamlet industrisamfundets historie, mens den endnu kan dokumenteres. Som artiklerne viser, er der en lang række erhverv, som havde stor betydning i lokalsamfundet i første halvdel af dette århundrede, der nu er væk. Danmark har en lovgivning, der sikrer den danske kulturarv, hvis den foreligger som genstande eller »danekræ«. Arkivalisk materiale er derimod kun lovmæssigt sikret, hvis det stammer fra offentlige institutioner. Af denne bog fremgår det, hvor vigtigt det er, at arkiver fra virksomheder, foreninger og privatpersoner også indsamles og tilgængeliggøres, så der til enhver tid kan skrives historie, der viser et bredt billede af det danske samfunds udvikling.

Anette Eklund Hansen

Kirsten Lütchen-Lehn: Empiregaarden i Stege

En slægsthistorie om købmændene Bartholomæus Meyer og Henrik Krenchel 1770-1832. Strandbergs Forlag. Uden trykkeår. 72 sider, ill. ISBN 87-7717-119-5. Kr. 98,-.

Kirsten Lütchen-Lehn har skrevet en tiltalende lille bog om Empiregaarden i Stege, dvs. den gamle købmandsgård fra 1812, hvor Møns Museum nu har til huse. Bogen handler nu nok mere om det, som står anført i undertitlen, dvs. om købmændene Bartholomæus Meyer og Henrik Krenchel, svigerfader og svigersøn i en købmandsslægt – et dynasti, som vi i disse TVserieinspirerede tider måske ville sige.

Ord som slægt og dynasti peger imidlertid på kontinuitet, som for de fleste vist har en positiv klang. Meyers og Krenchels livsforløb kan dog lige så godt opfattes som stjerneskud. En lysende bane, ret kort, som forsvinder igen, oftest ved en konkurs, som gør at vi har mulighed for at finde noget om dem i arkiverne. Men netop

derved er Meyer og Krenchel karakteristisk for den købmandsstand, som beherskede handelen i Danmark fra 1700-tallet til den gryende liberalisme, som blev endeligt stadfæstet formelt ved næringsfrihedsloven af 1857.

Købmændene levede livet farligt. Der skulle ikke meget til før konkursen truede. Ofte drejede det sig om manglende likviditet. Banker i moderne forstand fandtes ikke. En god kassekredit, som kunne regulere en midlertidig likviditetsmangel, var ukendt. Det udestående tilgodehavende var ofte stort og spredt på en række småkunder, som var vant til kun at afregne én gang om året.

Det var som et korthus. En konkurs hos en leverandør: en fabrikant eller en anden grosserer, som pludselig krævede indfrielse af gæld for leverede varer, kunne brede sig som ringe i vandet og trække en stribe af konkurser efter sig.

Købmandsstanden i Danmark var meget internationalt sammensat, hvilket også klart fremgår af dette studie. Bartholomæus Meyer, som selv var købmandssøn fra Rostock, kom således i 1770 som 21-årig til Stege, hvor der i forvejen boede handlende fra Holland, fra Kiel, Lübeck og Strebilitz – og det i en by med kun omkring 700 indbyggere. Den unge Bartholomæus kunne altså let klare sig på tysk, indtil han vel efterhånden fik lært sig noget dansk.

Han blev meget hurtigt integreret (assimileret) i Stege. 8. august 1770 fik han borgerskab som købmand, i 1771 købte han sin købmandsgård og blev forlovet med byfogdens/borgmesterens datter, 28. august 1772 blev han gift med hende, og de fik deres første barn fire måneder efter brylluppet. Så der var fart på.

En af de ting som kan undre os i dag er, hvordan de unge mennesker dengang fik rejst de nødvendige penge til at etablere sig: køb af købmandsgård og varelager, desuden også ofte – som i dette tilfælde – giftermål med tilhørende udgifter til hjemmets indretning og udstyr etc.

At låne i banken var, som nævnt, ikke muligt. Forældre og svigerforældre kunne dengang som nu formodes at hjælpe de unge i vej; men oftest var forældrene ikke særlig formuende og der kunne være mange søskende, som også forventede at

blive hjulpet. Selv om den udlærte handelsbetjent var yderst sparsommelig, må det have været begrænset, hvad han selv kunne spare op med en årsløn i kontanter på måske 40 rbd. Nok fik han kost og logi på sin arbejdsplads, men han skulle jo også have tøj på kroppen etc. Og hvis han som Bartholomæus Meyer kun var i begyndelsen af tyverne ved sin etablering kan selv en gnier ikke nå at spare meget op.

Meyer måtte altså låne penge for at komme i gang som købmand. Der var som sagt ingen banker; men dog forskellige muligheder, som næsten svarede til vore dages pensionskasser. Således »de Fattiges Casse«, som efter benævnelsen havde til formål at udbetale små understøttelser til fattige. Kapitalen bestod bl.a. af donationer og arvede midler, som velhavende borgere gennem tiderne havde betænkt fattiggassen med. Man kunne også låne penge i forskellige enkekasser f.eks. for præsteenker. Overformynderiet lånte også penge ud af de formuer, som det var sat til at administrere for forældre-løse børn.

Bartholomæus Meyer lånte således 200 rdl. af fattiggassen i Stege og 1.000 rdl. af Overformynderiet gennem dets repræsentant i lokalområdet købmand Ditlev Staal i Stubbekøbing. Begge lån havde sikkerhed i den nys indkøbte købmandsgaard. Renten var 5 procent og lånet skulle betales tilbage på 10 år. Mærkeligt er det bare, at ejendommen faktisk kun gav sikkerhed for halvdelen af det lånte beløb, da Meyer ved auktionen kun gav 590 rdl. for gården. Meyer brugte oven i købet øjensynlig heller ikke lånet til udbetaling af købesummen. 5 år efter auktionen blev han i hvert fald rykket for de 590 rdl. af auktionsskassereren. Brugte han i stedet lånene til indkøb af varer? – Der er nogle spørgsmål her, som vi ikke rigtig kender svarene på. Hvor kom pengene fra? Hvad betød den enkeltes anseelse, dygtighed og forbindelser for finansieringen?

Nu gik det godt for Meyer. Ellers havde der været god grund til at frygte for, hvordan det var gået med de fattige og de umyndiges midler. Svigersønnen Henrik Krenchel nåede kun lige at få bygget den nye flotte hovedbygning i 1812, før det

begyndte at gå ned ad bakke med hans økonomi. Statsbankerotten i 1814 havde vel sin del af skylden, men var næppe hovedårsagen til hans senere konkurs. Var sparsommelighed endnu ikke blevet en borgerdyd?

»Empiregaarden i Stege« giver et interessant indblik i den tids købmandskultur, men rejser flere spørgsmål end den besvarer.

Poul Balle-Petersen

Bertel Kjær Kristiansen: Mit fugtige liv
København, Foreningen Danmarks Folke-minder, 1998. ISBN 87-89759-38-9. Kr. 80,-.

Der er flere ting, som undrer mig, når jeg har læst »Mit fugtige liv« med undertitlen: Sømand – Cirkustjener – Landevejsridder, og taget i rækkefølge er det: Det er forunderligt, at Bertel har holdt så længe, som han vitterligt har. Vi er jævnaldrende, dvs. at han nu er midt i halvfjerdserne. Jamen, med den fart han hele sit voksenliv har tyullet sprut i sig, skulle han jo være død for tyve år siden. Det siger jeg, og det siger statistikken, men det har Bertel altså ikke kunnet tage sig af.

Bortset fra, at jeg på mødrene side stammer i lige linie fra kaptajner og søfolk på Fanø og kender vilkårene, kan jeg ikke gå nærmere ind på dette afsnit. Men mange samtaler med søfolk, der som Bertel sejlede i konvoj fra USA til Murmansk med våben under krigen, har gjort et stort indtryk på mig. Særlig de situationer, og det var mange, hvor skibene for at kunne holde deres plads i konvojen, ikke måtte standse og samle de torpederede søfolk op, som flød rundt i redningskransen. Endnu i live. Det var frygteligt; også for Bertel, som mirakuløst overlevede sejladserne.

Resten af bogen kender jeg fra de mange skæve eksistenser, jeg har mødt de sidste halvtreds år. De er der allesammen og med omtrent ens livsforløb: den arbejdsløse, det forliste ægteskab med børn, bydrengen, hotelkarlen, bybumsen, medhjælperen hos omrejsende tivolier og cirkusknysten. Indimellem en periode på landevejen med oceaner af sprut. Alt mu-

ligt, bare det var alkohol. Bertel må også have drukket kogesprit, 96 procent fortyndet med lidt saftevand.

Jeg er imponeret over hans hukommelse. Han kan sine lokaliteter med alle småfiduserne, men han glider naturligt nok uden om årstal og den slags. For han har ingen faste holdepunkter at hænge dem op på. Det gælder i øvrigt alle omrejsende: sigøjnere, de rejsende, søfolk, vagabonder.

Hen ad vejen træffer vi personligheder som Myre Jens, Det knækkede vandør og Røvsaksen, men hvad var hans eget nom de guerre? Han har sikkert haft et par stykker, for da teltmester Harry Nielsen i 1950 fik øje på Bertel på cirkuspladsen i Herring, så råbte han: Det er jo dæleme Gandhi!

Det var Bertels kaldenavn som sømand. Ingen vidste, hvad hans rigtige navn var, men de to kendte hinanden fra Dubrovnik i Jugoslavien.

Man taler i vor tid om risikogrupper i vort samfund med hensyn til helbredet, men jeg har aldrig set vagabonderne nævnt her. Uden at have tal på bordet vil jeg hævde, at det er den mest udsatte gruppe overhovedet. Erhvervet er så farligt, at jeg kynisk kalkulerede med det, da embedslægen i Odense engang skulle have fat på Sanger Poul til en undersøgelse, og han var stukket af fra os. Pyt, sagde jeg, vi venter, til han bliver klippet af en bil og indlagt på et eller andet hospital. Så har vi ham. – Og det kom til at holde stik. Det blev Frederikshavns sygehus, og Sanger Poul fik sin pension. Bertel mistede sit ene ben på samme måde.

Læs bogen. Trods det barske emne er den morsom, livsbekræftende og helt enestående. Måske den eneste, som er skrevet af en ægte vagabond.

Anders Enevig

**Louise Hardman Smith:
Indvandrere med egen forretning**

En kulturanalytisk undersøgelse af selverhvervende indvandrere i København og deres livsformer. Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag, 1996. 109 sider, ill. ISBN 87-7780-064-8. Kr. 120,-.

Bogen er et omarbejdet cand.phil. speciale som bygger på interviews med 40 indvandrerfamilier, observation og den relevante faglitteratur. Det er et emne, som er studeret fra forskellige synsvinkler i samfundsfagene. Her tages der teoretisk udgangspunkt i »den strukturelle livsformsanalyse«.

Men for at komme til sagen: indvandrere er i denne undersøgelse tyrkere og pakistanere, og erhvervene er grønthandlere og kiosker i København. En betragtelig del af disse forretninger ejes og drives af indvandrere, og spørgsmålet stilles: hvorfor? Nogle forskere mener, at det er arbejdsløsheden, der driver dem til at blive selvstændige, andre at det er diskriminationen – men Louise Hardman Smith konkluderer, at der ligger en iværksætterkultur bagved, som deres forældre har haft med hjemmefra, ofte fra selvstændige bondefamilier.

Undersøgelsen omfatter, som titlen angiver, kun selvstændige, så vi ved ikke om der er tale om noget generelt for anden generations indvandrere fra Pakistan og Tyrkiet, eller om de i virkeligheden er undtagelser? Fra en tidligere indvandring, de polske landarbejdere som kom i begyndelsen af det 20. århundrede, ved vi, at små 30% blev selvstændige – mest småbønder og husmænd. I næste generation blev kun 20% selvstændige, medens 30% blev funktionærer og 50% arbejdere. Her holdt iværksætter-kulturen altså ikke så længe. Man skal nok passe på med at konkludere fra denne undersøgelse, at sådan er indvandrere, for de kan have meget forskellig baggrund: hvorfor er det fx tyrkerne som køber grøntforretninger og pakistanerne som køber kiosker? De forskellige indvandrergrupper kan også have forskellige muligheder her i landet. Selv rent fysisk: polakkerne ligner os til forveksling, tyrkerne og pakistanerne er »sydlanske« og somalierne kan aldrig gemme sig i mængden. Så enkelt er det naturligvis ikke, men det er et aspekt, som også tæller med.

En kortere version af undersøgelsens resultater har forfatteren skrevet i Folk og Kultur 1996 : Selverhvervende indvandrere i København.

George Nellemann

Bognotitser

Gunnar Ahlsmark (red.): Skjorte eller sjæl? Kulturelle identiteter i tid og rum. Studentlitteratur, 1997. 198 sider, ill. ISBN 91-44-00198-3.

Udgangspunktet for denne svenske antologi er den fremherskende rolle identitetsbegrebet i de seneste år har spillet indenfor etnologien og andre kulturfag, hvor det næsten har overtaget kulturbegrebets rolle. En gruppe forskere tilknyttet Etnologiska Institutionen ved universitetet i Lund reflekterer i 8 indlæg samt i indledningen over identitetsbegrebets metodiske og teoretiske anvendbarhed indenfor deres forskningsområde.

I indledningen gør Gunnar Ahlsmark kort rede for identitetsbegrebets rødder i den psykoanalytiske forskningstradition, sammenhæng med modernitetsforskningen og det konstruktivistiske og handlingsso-ciologiske perspektiv. Orvar Löfgren behandler rum og bevægelse i menneskers identitetsbygning. Birgitta Svensson diskuterer med udgangspunkt i den aktuelle interesse for biografier forholdet mellem individuelle kulturelle konstruktioner og ydre vilkår. Gunnar Ahlsmarks bidrag omhandler en enkelt invandrerkvindes identitetsarbejde, mens Lissie Åström skriver om kvinders identitetsdannelse i mødet med mandlige verdener. Kerstin Arcadius artikel er om de første svenske museumsmænds forsøg på at skabe en professionel og videnskabelig identitet. Carina Sjöholm skriver om biografgænge-ri som arena for kulturmøde og kollektiv identitetskonstruktion i midten af dette århundrede, og Markus Idvall behandler de igangværende forsøg på at skabe en identitet for Øresundsregionen. Anders Linde-Laursen diskuterer med udgangspunkt i Solvang i Californien konstruktion af dansk identitet i en amerikansk kontekst.

Antologien giver således mange forskellige perspektiver på identitetskonstruktion,

og en række også problematiserende synspunkter på feltet.

T.D.

Jacob Thode Ræder: Kærlighed i Kiel. Af en dansk officers efterladte papirer 1825-1828.

Udgivet ved Agnes Ræder Clausen, i kommission hos Grevas Forlag, 1997. 88 sider, ill. ISBN 87-89367-05-7. Kr. 135,-.

En stor del af Jacob Thode Ræders erindringer omhandlende barndom og ungdom og krigen 1848-50 er allerede udgivet. Nærværende bog indeholder erindringer og »forseglede papirer« angående den unge officers forelskelse, forlovelse og forsmåelse i tiden 1825-28. Bogen giver et udmærket indtryk af mulighederne for unge menneskers indbyrdes omgang i en bestemt social gruppe, samt opfattelsen af kærlighed og følelser. Datidens unge mænd var ikke bange for at udtrykke deres følelser i breve og tårer, om end erindringsdelen er præget af afstand og derfor en vis afstandtagen til den kvindelige hovedperson og hendes familie. Historie og miljø kan man i øvrigt genkende fra Jane Austens romaner om ægteskabsmarkedet i den samme periode og et næsten tilsvarende miljø i England. Her er det blot en virkelig hovedperson der fortæller, i en noget mere kortfattet version.

T.D.

Anette Østergård Schultz (udgiver): Mellem Fjelstrup og fronten.

Inger og Jørgen Friis - breve 1915-18

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 75. Aabenraa 1996. 245 sider, ill. ISBN 87-7406-090-2. Kr 148,-.

Den største del af denne bog er (uddrag af) brevvekslingen mellem en dansk gård-

mand og hans kone under første verdenskrig. Deres gård lå syd for den daværende grænse, og da Jørgen Friis skønt 37 år gammel ikke havde aftjent sin værnepligt ved krigens udbrud blev han indkaldt og tjente ved fronten flere steder i Europa indtil 1918. Brevene giver dels indblik i ægteparrets bekymringer for mandens skæbne i krigen, samt hvorledes gården drives videre, dels får man et stort indtryk af hverdagsliv ved fronten. Problemer med mad og forsyninger, breve hjemmefra, kammeraters død og håbet om hjemsendelse præger brevene. Hvordan ægteparret ved en lang række ansøgninger forsøger at få Jørgen hjemsendt eller blot ud af farezonen er et gennemgående tema. På de sidste 60 sider giver udgiveren den historiske baggrund for brevene i form af en kort fremstilling af krigen år for år for såvel felthæren som hjemmehæren.

T.D.

*Mogens Schlüter og Jan Koch :
Fyens Glasværk.*

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1997. 304 sider, rigt ill. ISBN 87-17-06592-5. Kr. 288,-.

I rækken af danske glasværker skiller værket i Odense sig ud, ikke mindst på grund af lysten til at eksperimentere med nye og anderledes glastyper og dekorationsmåder. Fyens Glæsværk fremstillede fra begyndelsen af 1873 de typer varer, man også kender fra de andre glasværker: flasker, drikkeglas, emballage- og belysningsglas, men man skilte sig ud med fx enestående bemalede varer i bl.a. jugendstil.

Bogen er bygget op på samme måde som standardværket *Danske Glas 1825-1925* med en hovedtekst, der behandler glasværkets historie – ikke mindst den spændende periode i begyndelsen af det 20. århundrede, hvor konsul Frederik Hey, samtidig med at han ledede Fyens Glasværk, formåede at samle alle danske glasværker – undtagen Holmegaard. Denne del af bogen indeholder også indeholder også en fylldig beskrivelse af Fyens Glasværks kataloger, som på mange måder er

kilden til den viden, man har om værkets produktion. Herefter følger en omfattende behandling af de forskellige typer af varer med beskrivelser og afbildninger.

Bogen om Fyens Glasværk er blevet til i et samarbejde mellem Mogens Schlüter, som har skrevet flere grundlæggende værker om glassets historie, og Jan Koch, der ligeledes har behandlet emnet i mange artikler og publikationer.

G. N.

Kell Elgstrøm og Susanne Pouline Svendsen:

Københavns Politigård. 1924-1999

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1997. 112 sider, rigt ill. ISBN 87-17-06787-1. Kr. 168,-.

En interessant bog om Københavns Politigård, med udgangspunkt i det historiske forløb; debatten om, hvor bygningen skulle placeres og den spændende udvikling, inden det blev besluttet hvilket forslag man skulle udføre.

Bogen følger selve byggeprocessen, og bygningen gennemgås grundigt – illustreret med mange og gode fotografier. Det er en bemærkelsesværdig bygning, hovedstilen er nyklassicistisk, men enkeltelementer er inspireret af barokken og renæssancen.

Københavns Politigård står i det store og hele som den blev indviet i 1924, men tidens tand har gnavet. Gården blev fredet i 1995, og vil i de kommende år blive restaureret. Man håber på at nå det til 75-års jubilæet i 1999.

G. N.

Sonja Milfeldt:

Da »Riget« havde gule pavilloner

Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1998. 80 sider, ill. ISBN 87-7717-144-6. Kr. 96,-.

En lille velskrevet bog om sygeplejeelevernes hårde liv under besættelsen. Ikke så meget det med tyskerne, men det med varemangel og stoppen og lappen og strikken babybukser af et optrævlet sengetæppe.

Man får også en fin beskrivelse af hakeordenen på hospitalerne, observeret fra næstnederste klasse – lavere stod kun rengøringskonerne. Reglementet, som eleverne skulle leve op til – eller kuedes under – ligner meget et pigekostskole-reglement.

Rystende er det at læse kapitlet »Psi-kiatrien inden neuroleptica«, om bæltefiksering og lediggang for patienterne.

G. N.

Palle Brandt: Det er ganske vist – for det har stået i avisen

Nykøbing F, Kulturmindeforeningen og Museet Falsters Minder, 1997. 56 sider, ill. Kr. 100,-.

Årets bog fra Palle Brandt i Nykøbing handler, jeg havde nær skrevet som sædvanlig, om et lokalt emne med udblik til resten af landet og denne gang også til Verden – bl.a. om pressefrihedens historie og landets og verdens første aviser.

Men vi kommer hurtigt til Lolland-Falster og det gamle »firebladssystem«, som bestod til kort efter 2. Verdenskrig: Enhver provinsby over en vis størrelse havde en konservativ, en radikal, en venstre og en socialdemokratisk avis, og de lollandske og falsterske opregnes, og følges til graven alle sammen undtagen Lolland-Falsters Folketidende. Den socialdemokratiske Ny Dag, som var den eneste ikke borgerlige avis, lukkede brat i 1994 da fagbevægelsen holdt op med at give tilskud til sine.

Bogen handler om forfatterens eget fag, så der er, som han vedgår, mange personlige erindringer i den – men er man ikke interesseret i sydhavsørernes lokale pressehistorie, kan man her også følge tryktekniken fra håndsat i bly til den moderne redigering på skærm. Man kan også more sig over det udvalg af komiske formuleringer fra landets aviser, som er spredt ud over den sidste del af bogen. Lad os tage et par af de korte: »Folk er sprunget ud fra tårnet. Men det tjener også andre praktiske formål« (Information) eller en annonce i Politiken: »Ung soldat, 20 år, søger kon-

takt med sød pige i passende alder. Interesser: alt undtagen stegt lever.«

G. N.

Anne Højer Petersen og Liselotte Mygh (red): Marielyst – et badested og en kunstnerkoloni på Sydfalster

Nykøbing F., Storstrøms Kunstmuseum og Museet Falsters Minder 1998. 56 sider, ill. ISBN 87-88334-30-9. Kr. 50,-.

Bogen, og den tilsvarende udstilling om Marielysts historie op til 1940, er det foreløbige resultat af et projekt de to udgivere har stået for. Det kaldes i forordet for resultaterne af det første spadestik i det historiske materiale, men det er ikke så lidt de har fået på spaden.

Først gennemgås bebyggelsehistorien, fra badehotel til udbygget sommerhusområde. Det er en udvikling, man kender fra andre steder: fra københavnske rigmænd over de nærliggende provinsbyers borgerskab til »almindelige mennesker«. Grundene bliver mindre og husene er ikke længere villaer.

Kapitlet »En kunstnerkoloni på Marielyst? – slutter med spørgsmålstegn. Der blev gjort forsøg på at skabe en kunstnerkoloni – hvorved man nok forstår malerkoloni. Det blev dog ikke til så meget, men en anden kunstart, scenekunsten, kom til at sætte sit præg på Marielyst med Henrik Malberg som hovedperson. Han skænkede en grund som Dansk Skuespillerforbund byggede sit rekreativshjem »Thalia« på.

Bogen er trykt med brun, dobbeltliniet brødskrift – som ikke er særlig læsevenlig. Men de mange gengivelser af malerier er meget smukt trykt – uden det glansbilledepræg den slags kan blive til.

G.N.

Nordsjælland – dengang

Minder fra midten af forrige århundrede og indtil begyndelsen af 1900-tallet. Vedbæk, Strandbergs Forlag, 1997. 64 sider, rigt ill. ISBN 87-7717-105-5. Kr. 78,-.

Dette nye årsskrift byder på en vandring

gennem det nordsjællandske område, hvor de vældige ændringer, som der danske samfund gennemgik i forrige århundrede beskrives: Bydannelser, industrialisering, skoleforhold, ændringer i de sociale betingelser og ikke mindst forholdet til

nabolandet Tyskland. Alle disse kontrastrige forhold skildres ud fra enkeltpersoners oplevelser, således at man får et indtryk af, hvorledes »den lille historie« hænger sammen med Danmarkshistorien.

G.N.

Indsendt litteratur

- BYHORNET 26. årgang. Historisk forening i Ballerup. 1997 . ISSN 0105-6433.
- Carola Ekrem: Vi leger blindbock till kungens bord. Lekar från Svenskfinland. Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 1997. 184 sider, ill. ISBN 951-583-038-9.
- FRAM, Ringkøbing, museumsrådet i Ringkøbing amt, 1997. 160 s. rigt ill. ISSN 0108-3643.
- Sune Hornshøj-Svensson: Majorgaardens historie – fra strømpefabrik til Minnesota Center. Hellebæk-Aalgaard Egshistorisk Forening 1997. 32 s. ill. ISBN 87-87500-03-5.
- Peder Hove: Rejse tilbage. Herning, Poul Kristensens Forlag, 1997, 68 sider. ISBN 87-7851-056-2. Kr. 148.
- Roger Jacobsson & Britta Lundgren: Öväntat. Aspekter på etnologisk Kulturforskning (red). Uppsala 1997. Etnologiska Skrifter: 9.
- Sören Jansson (red): Verktyglådan. Kulturvetenskapliga perspektiv på yrke och arbetsliv. Stockholm, Carlssons Bokförlag, 1997. 202 sider. ISBN 91-7203-185-9. Umeå Universitet 1996. 224 sider ISBN 91-7203-176 x.
- Stina Jeffner: Liksom våldtäkt. Uppsala. Sociologiska Institutionen, Uppsala Universitet, 1997. 277 s. ISBN 91-506-1224-7.
- Katarina Lewis: Schartauansk kvinnofromhet i tjugonde sekel: en religionsetnologisk studie. Udevalla, Bohus läns hembygdsförbund. 215 s. ISBN 91-7686-155-4.
- Åsa Ljungström: öster om Arlanda. En etnologisk studie av berättelser och föremål i en hemslöjdsinventering. Uppsala, Etnolore No. 18. Uppsala Universitet 1997. 232 s.
- Bo Lönnqvist et al.: Industrisamhälle och Arbetarkultur. Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 1997. 308 sider, ill. ISBN 951-583-032-x.
- Irene Molina: Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet. Uppsala, Geografiska Regionsstudier, Uppsala Universitet, 1997. 260 s. ISBN 91-506-1216-6.
- Børge Møller-Madsen: Billeder fra Højbjergs Historie, Aarhus Universitetsforlag, 1997. 44 sider, rigt ill. ISBN 87-7288-684-6, kr. 118.
- Sven Aage Mørkevig: Vangede. Fra bondeland til bysamfund. Strandbergs Forlag, 1997. 120 sider, rigt ill. ISBN 87-7717-101-2. Kr.
- Nationalmuseets Arbejdsmark – Red: Steen Hvass Herning, Poul Kristensens Forlag, 1997. 216 sider, rigt ill. ISBN 87-7468-426-6. Kr. 258.
- Geert A. Nielsen: Det lange løb. 1914-1939. Moderne Tider: Historie, samfund & kultur, Bind 2. Frederikshavn, Dafolo, 1997. 184 sider, rigt ill. ISBN 87-7468-292-2. Kr. ca. 255.
- Ann Helene Bolstad Skjelbred: Fortellinger om huldra – fortellinger om os. Oslo, Tano-Aschehoug, 1998. ISBN 82-518-3681-6.
- Zeitschrift für Volkskunde, 1997/II. Göttingen, Verlag Otto Schwartz, 1997. 179 s. ill. ISSN 0044-3700. DM 46.
- Erik Ahrensborg Clausen: Lukketid. København, Arbejdermuseet/ABA, 1997. Beretninger fra det 20. århundrede Nr. 4. 100 sider, ISBN 87-88626-14-8. Kr. 98.
- Brudstykker fra Blicheregnen. Blicheregnens Museumsforening. Årsskrift, 18. årgang, Thorning 1997. 64 sider, ill. ISSN 0908-7737.
- Birthe Dam Christensen (Red): Hvad Hånden Former. sange og digte. Kerteminde, Danske Husflidsselskab. 1998. 96 sider, ill. og med noder. Kr. 100. (intet ISBN).
- Den Gamle By. Dansk Købstadsmuseum, Årbog 1997. ISSN 0909-945 x.

Give Egnens Museum, Årsskrift 1997. Give, Museumsforeningen, 1998. 64 sider, ill. ISSN 0903-3912, kr. 50.

Museet for Holbæk og Omegn. Årsberetning 1997 Holbæk 1998. 58 sider, ill. ISSN 0108-917 x.

Årbog for Svendborg & Omegns Museum, 1997.

Lisbeth Tolstrup (Red): Husflidens ansigter. Dansk Husflidsselskab 1873-1998. Jubilæumsskrift. Kerteminde, Dansk Husflidsselskab, 1988. 144 sider, ill. ISBN 87-89232-21-6. Kr. 100.

